

DOCUMENTA HISTORICA 58.
Az SZTE BTK Történész Diákkör kiadványa

ÁLLAM – SZENT UNIÓ – SKIZMA
(Válogatott dokumentumok a bécsi udvar
1765–74 közötti erdélyi uniós politikájához)

Összeállította:
KOVÁCS KÁLMÁN ÁRPÁD

JATEPress
Szeged 2002

A Documenta Historica eddig megjelent számai:

1992

1. Az 1887-es földközi-tengeri egyezmények. [Nyemcsok Attila] (*elfogyott*)
2. A túlsíti béke (1807. júl. 7.). [Szász Erzsébet] (*elfogyott*)
3. Talleyrand, Charles-Maurice: Értekezés annak előnyeiről, hogy a jelen körülmények között új gyarmatokat szerezzünk. [Szász Géza]
4. A schönbrunni béke (1809. okt. 14.). [Szász Erzsébet]
5. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot! (A cseh–szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (*elfogyott*; utányomás: 23. sz.)
6. Korai angolszász törvények I. A kenti törvények. [Szántó Richárd] (*elfogyott*)
7. Az 1939–40-es finn–szovjet háború dokumentumai. [Engi Imre]
8. Dokumentumok az orosz–szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére (Konstantinápoly-egyezmény, 1915; német–orosz tárgyalások, 1940). [Boros Tamás]

1993

9. A Birodalom és Észtország. A szovjet–észti szerződések megszületésének dokumentumai (1939 szeptember). [Vandlík Krisztina]
10. Edward Balliol skóciai hadjárata. Részletek a Lanercosti krónikából és a bridlingtoni kanonok Gestájából. [Kiss Andrea]
11. Az 1943 decemberi Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai. [Gulyás László]
12. Békeszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. szept. 3.). [Kökény Andrea]
13. Új bécsi tudósítások a kiváló Schwarzenberg grófnak a tatai, veszprémi és palotai erődök és más helyek elfoglalásáról, a szigeti erőd összeomlásáról és a Törökországban napról-napra erősödő hanyatlásról (1599). [Lévai Judit]
14. 1789 Franciaországa a panaszok tükrében. [Gyuricza Róbert]

1994

15. Az 1594-es birodalmi gyűlés határozatai a magyar háborút illetően. [Wölfinger Ildikó]
16. Volgai német dokumentumok (1918–1941). [Opauzski István]
17. Az 1916. évi arab felkelés kiáltványa. [Ferwagner P. Ákos, Lőkös István]
18. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Varga Vanda Éva] (*elfogyott*; utányomás: 34. sz.)

1995

19. A Constantinus-i adománylevel (Donatio Constantini – VIII. sz.). [Piti Ferenc] (*elfogyott*)
20. A Hét Sziget Köztársaság és Kapodisztriasz. [Szász Erzsébet]
21. A lengyel emigráns kormány és a Szovjetunió kapcsolatfelvételének dokumentumai, 1941. [Csósz László]
22. Németország két megosztási terve (Morgenthau-terv, Frankfurti dokumentumok). [Mayer János]
23. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot! (A cseh–szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (az 5. sz. utányomása).
24. Az 1849-es magyar–ar–velencei szerződés. [Krámli Mihály]
25. Az Anitta-írás (i. e. 1600 körül). [Bolega Erika]

DOCUMENTA HISTORICA 58.
A SZTE BTK Történeész Diákkör kiadványa

ÁLLAM – SZENT UNIÓ – SKIZMA
(Válogatott dokumentumok a bécsi udvar
1765–74 közötti erdélyi uniós politikájához)

Összeállította:
KOVÁCS KÁLMÁN ÁRPÁD

JATEPress
Szeged 2003

A források lelőhelyei:
Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (HHStA):
Staatsratsprotokolle (StR P) – évek és iktatószámok szerint beosztva
Magyar Országos Levéltár (MOL)
A98 7. csomó (különböző, általában Erdély helyzetéről szóló jelentések)
A108 2. csomó (gróf Koller iratai)
A108 20. csomó (iratok gróf Blümegeen megbízott kancellársága idejéből)
F36 Acta Gubernatoris Auersperg

Sorozatszerkesztők:
MARKÓ CSABA, PÁNDI LAJOS

Készült a SzTE Hallgatói Önkormányzat támogatásával.

© SZTE BTK Történelem Diákkör, 2003
© Kovács Kálmán Árpád, 2003
HU-ISSN 1216-0954

Tartalom és tárgyjegyzék

Bevezető tanulmány	13
Előzmények	13
A közölt források	13
Az Államtanács megmaradt dokumentumainak forrásértéke	13
Az Államtanács helye az erdélyi vallásügyben és uniós politikában	14
Az uniós politika	16
Fogalma a tárgyalt időszakban	16
Az uniós politika mozgatórugói –vallási indíték és államérdék	17
Az állam és a görög szertartású felekezetek alkotmányai	19
Az állam és a görög szertartású egyesültek	19
Az állam és a görög szertartású nem egyesültek	20
Fordítási, forráskiadási módszereim	20
Befejezés	21
Ajánlott irodalom	22
Forrásközlés	23
Az Erdélyi Kancellária 1765. jan. 26-i előterjesztése	23
Tárgy: Amivel a két görög rítusú unitus archidiakónus által tett kérelmi iratokról a fogarasi püspök ellen nomine Cleri betérjesztett panaszokat illetően a vélemény („Wohlmeynung”) megadatik	23
Az Udvari Haditanács 1765. febr. 1-jei előterjesztése	23
Tárgy: Két, gróf Hadik és báró Siskowics által betérjesztett jelentésről a P. P. Piaristák alkalmazásáról („Bestellung”) a radnai katonai kerületben	23
Az erdélyi kancellár 1765. febr. 26-i irata	24
[Tárgy: a skizmatikusok által nyomtatásba adott és idegen országból behozott könyvek]	24
Az Udvari Kamara 1765. ápr. 16-i előterjesztése	24
Tárgy: az üresedés esetén („sede vacante”) befolyt jövedelmek javasolt átengedése a kérelmező új fogarasi unitus görög püspöknek, Athanasius Rednicknek	24
Az Erdélyi Kancellária 1765. ápr. 18-i előterjesztése	25
Tárgy: A nemrégiben elhunyt fogarasi unitus görög püspök Aaron Péter Pál által Erdélyben alapított két szemináriumot, illetve kolostort illetően	25
[Aaron püspök végrendelkezéseinek megerősítése]	25
[I mo a püspökség és a balázsfalvi kolostor alapítványai]	25

[2do a királyi alapítvány]	25
[3tio a Római Kollégium ösztöndíjasai]	26
[4to az ösztöndíjasok lelkipásztorokká nevelése]	26
[5to Kutfalva]	26
[6to Marosváradgya, Algyógy, Remete]	26
[7mo a királyi kolostor szerzeteseinek elfajzott erkölcei]	26
[8vo az unitus klérus kontribúció alóli mentesítése]	27
[9no A Szent Szűz ikonja]	27
[10mo az unitusok hivatalviselése]	27
[11mo A német nyelv és írás és az aritmetika oktatása]	27
Az Erdélyi Kancellária 1765. ápr. 25-i előterjesztése	27
Tárgy: gróf Hadik tábormok egy jelentéséről a néhány görög egyházi által a fogarasi püspök, Athanasius Rednik kinevezése („Benennung”) ellen tett ellentmondást, P. Gregorius Major Munkácsra való javasolt elküldését és ezáltal a két archidiaconus által tett kérvényt illetően . . .	27
Koncertációs jegyzőkönyv az Erdélyi Kancellária és az Udvari Haditanács között 1765. jún. 11.	28
Tárgy: az erdélyi unitus klérus számára gróf Hadik által javasolt fej- adó és a kontribúció, illetve a Portio Canonica (sic!) elengedését, nem kevésbé az 1 f-ot kitevő és a felére csökkentendő Censum Cathedrati- cumot illetően	28
Báró Koller 1768. március 29-i előterjesztése az Illír Udvari Deputáció és az Erdélyi Udvari Kancellária koncertációjáról	28
[Tárgy: az Illír Deputáció erdélyi hatásköre történeti áttekintéssel] . . .	28
Az Udvari Kamara 1770. jan. 6-i előterjesztése	34
Tárgy: Az erdélyi kinevezett kincstartó, gróf Clary számára tervezett intenció kérelmezett megerősítését illetően	34
Az Illír Deputáció 1770. jan. 7-i előterjesztése	35
[Tárgy: Az aradi püspök joghatósága az Erdélyhez tartozó halmágyi járásban]	35
Az Illír Deputáció 1770. jan. 7-i előterjesztése	35
Tárgy: Sophronius Cyrillovich a jelentett okokból soha többé nem tör- ténő emlékeztetését illetően exempt erdélyi nem unitus görög püspök- ké (sic!)	35
Az Illír Deputáció 1770. jan. 21-i előterjesztése	36
Tárgy: A metropolita által rítusának püspökeivel egyetértésben bete- jesztett korlátozása ünnepeiknek	36
Az Udvari Kamara 1770. jan. 16-i előterjesztése	36
Tárgy: a Novakovics-féle hagyaték	36
Blümeigentől került az Államtanácshoz, exp.: 1770. jan. 28.	36

Billet gróf Breunerhez [a Cyrillovich számára készített adományozó oklevelek]:	36
Az Illír Deputáció 1770. febr. 12-i notája	37
Tárgy: [a karlócai metropolita joghatósága alól] kivett (exempt) erdélyi püspökké kinevezett és ide érkezett Sophronius Cyrillovich	37
Brevi manu im Staatsrath vorgekommen: a Commission in Transylvanicis 1770. febr. 21-i előterjesztése	37
Tárgy: Amellyel az újonnan kinevezett erdélyi nem unitus püspök adományozó oklevelei („Collationalien”) Öfelségének aláírásra előterjesztetik	37
Az Udvari Kamara 1770. márc. 6-i előterjesztése	37
Tárgy: a Novakovics-féle hagyaték, a legutoljára kiadott rendelet	37
Az Oberste Justiz Stelle elnökének 1770. ápr. 3-i előterjesztése	38
Tárgy: báró Koller egy márc. 28-i előterjesztésével együtt: az erdélyi görög unitus fogarasi püspök Athanasius Rednick kérvénye az általa a genuaiaktól a görög unitus szeminárium számára megvásárolt Kut falut, illetve a gróf Bethlentől emiatt ráerőszakolt pert illetően	38
Az Udvari Kamara Pénzverési és Bányaugyi Ügyosztálya („in Monetariis et Montanisticis”) 1770. márc. 30-i előterjesztése	38
Tárgy: a bálázsfalvi bazilita kolostor számára ingyenesen adományozandó 40 mázsa vajdahunyadi vasat illetően	38
Az Egészségügyi Deputáció 1770. ápr. 21-i jegyzőkönyve	38
Tárgy: Imo az éppen elmúlt fél évben a Törökországból Erdélybe átlépett („herübergetretene”) alattvalókat illetően	38
Az Erdélyi Bizottság 1770. jún. 6-i előterjesztése	39
Tárgy: azt a kérdést illetően, hogy az erdélyi oláh unitus pópák korlátozását illető („wegen restringirung”) expedíció és a többi, ami ehhez tartozik az Udvari Kamara által tanácsolt módon azonnal expediálandó-e, vagy ki kell ehhez várni a nyugodtabb időket a határoknál („in Confiniis”) vagy legalábbis a következő telet	39
Az Egészségügyi Deputáció (sic!) 1770. júl. 20-ai előterjesztése	39
Tárgy: az erdélyi püspökké kinevezett Sophronius Cyrillovics Karlócán végbement fölszentelése („Consecrirung”) és az ő elmenetele püspökségébe	39
Az Illír Deputáció 1770. aug. 23-i előterjesztése	39
Tárgy: Az erdélyi uniót, illetve az ebben a kérdésben alkotandó rendszert illetően	39
Az Erdélyi Bizottság 1770. aug. 27-i notája	40
Tárgy: Gregorius Major görög egyházi kérvénye, hogy engedjék el munkácsi őrizetéből („Arrest”)	40
Billet báró Kollerhez (exp.: 1770. szept. 4.)	40

[Tárgy: a munkácsi unitus pap Gregorius Major alkalmazása revizorként az Illír Nyomdánál]	40
Az Illír Udvari Deputáció szept. 6-i előterjesztése	41
Tárgy: a munkácsi unitus pap Gregorius Major alkalmazása revizorként az Illír Nyomdánál	41
Billet gróf Esterhazyhoz, gróf Breunerhez, gróf Chotekhez és gróf Lacyhoz (részlet) (exp.: 1770 szeptemberében):	41
Tárgy: a Kurzbeck-nyomda, könyvbehozatal betiltása	41
Stephan Rednik, a balázsfalvi szeminárium teljhatalmú megbízottjának („Plenipotentarius”) legalázatosabb promemoriája	41
Gróf Breuner 1770. szept. 19-i irata	41
Tárgy: Egy összeírás az összes olyan rendeletről, amelyek az erdélyi unió támogatására adtak ki és az ilyen jellegű aktákról	41
Billet báró Kollerhez	42
Tárgy: a fenti összeírás közlése és kiegészítése	42
Az Erdélyi Kancellária 1770. szept. 26-i előterjesztése	42
Tárgy: Stephan Rednick promemoriájáról tekintettel az elhunyt Aaron fogarasi püspök végrendeletével kapcsolatosan expedíalendő megerősítő okiratokra („Confirmationalien”), azután Kutfalva uradalom adományleveleinek („Fassionalien”) visszaküldéséről	42
Az Illír Deputáció 1770. okt. 11-i előterjesztése	42
Tárgy: A nem unitus revizor Mihailovics kinevezése az Illír Nyomdához	42
Báró Bajtay erdélyi püspök 1770. október 30-i véleménynyilvánítása („Äusserung”)	43
Tárgy: Abban az ügyben, hogy [szabad-e] az erdélyi nem unitus püspök, Cyrillovich számára a lakóhelyet Resinar faluban kijelölni	43
Az Erdélyi Kancellária nov. 25-i előterjesztése	43
Tárgy: a Cyrillovich erdélyi nem unitus püspök számára kiválasztandó lakóhelyet illetően	43
Gróf Blümegeintől került az Államtanácshoz báró Koller 1770. nov. 21-i előterjesztése	43
Tárgy: Gregorius Major	43
Baitay 1770. dec. 19-i Szebenben keltezett irata	44
Tárgy: a balázsfalvi szemináriumnak átengedett Kutfalva uradalmat illetően	44
Az Erdélyi Kancellária Vallási Ügyosztályának 1770. dec. 18-i jegyzőkönyve	44
[Tárgy: A nem unitusok kérelme, hogy püspökük lakóhelyét Erdély közepén jelöljék ki és az igaz hittől elesett katolikusok kérdése]	44
Billet báró Kollerhez	45

[Tárgy: Az erdélyi szent unió fellendítésével kapcsolatos összefüggő szisztéma tervének sürgetése]	45
Az Erdélyi Kancellária Vallási Ügyosztályának 1771. márc. 8-i jegyzőkönyve	45
[Tárgy: az akatolikusok által az unitus pópákra szórt gyalázkodások] ..	45
Az Illír Deputáció 1771. máj. 23-i előterjesztése	45
Tárgy: Az uniós ügy Erdélyben [egy udvari tartományi kettős bizottság felállításának terve]	45
Az Illír Deputáció júl. 20-i előterjesztése	46
Tárgy: Egy kettős bizottság felállítását illetően, nevezetesen itt és Erdélyben az ottani uniós ügyek kezelésére	46
Az erdélyi gubernátor aug. 7-i irata	46
Tárgy: a nagyszebeni és a brassói görögöket illetően, akik lelki dolgokban („in spiritualibus”) nem függtek idáig az erdélyi nem unitus püspöktől, illetve általánosságban minden idegen pópát és szerzetest illetően	46
Az Illír Deputáció 1771. szept. 26-i előterjesztése	47
Tárgy: a balázsfalvi unitus nyomda és cenzúrája	47
Gróf Auersperg 1771. nov. 8-i notája	47
Tárgy: a balázsfalvi unitus nyomda és cenzúrája	47
Az Erdélyi Bizottság okt. 19-i előterjesztése	49
Tárgy: idegen pópák kitiltása	49
Az Illír Deputáció nov. 11-i előterjesztése	49
[Tárgy: egy uniós akta visszaadása a Kabinetből az Erdélyi Vallási Ügyosztálynak]	49
Az Illír Deputáció nov. 21-i előterjesztése Auersperg nov. 8-i notájáról ..	49
[Tárgy: Auersperg nov. 8-i notája, a döntés közlése gróf Breunerrel] ..	49
Az Erdélyi Bizottság dec. 18-i előterjesztése	50
Tárgy: A nagyszebeni és brassói két görög kereskedőtársaságnak a szebeni nem unitus püspök alá vonása egyházi ügyekben	50
Allerunterthänigste Nota	50
[Tárgy: Az erdélyi uniós munkálatok]	50
[Történeti áttekintés 1760-tól kezdve]	50
[A vallási és az uniós ügyek hivatali kezelése és az ebből adódó hiányosságok]	50
[Az unió terjedését segíteni hivatott uralkodói rendelkezések]	52
[1 ^{no} unitus kápolnaépítés erősen skizmatikus többségű helyen]	52
[2 ^{do} templomok odaítélése vegyes lakosságú helyeken]	52
[(3 ^{io}) Unitus-skizmatikus vegyes lakosságú helyek összeírása]	53
[(4 ^{io}) Az unitus lelkipásztorok javára felállított alap]	53
[(5 ^{io}) Az unitus püspök jelentése vizitációjáról]	53

[(6 ^{io}) Az unitus papok számának korlátozása]	53
[(7 ^{mo}) Az unitus lelkipásztorok anyagi megsegítése]	53
[(8 ^{vo}) A balázsfalvi unitus kolostor és alapítványa, Kutfalva]	54
[(9 ^{no}) Marosváradgya és az elhagyott kolostorok]	54
[(10 ^{mo}) Az unitus az iskolaügy megjavítása]	54
[(11 ^{mo}) A Portugál Tőke felhasználása uniós célokra]	54
[Javaslatok]	55
[1 ^{mo} A Buccow-féle uniós bizottság iratai a Gubernium levéltárában]	55
[2 ^{do} Az 1760 óta az unitus vagy skizmatikus görögökkel kapcsolatban hozott rendelkezések összegyűjtése]	55
[3 ^{io} Rednik püspöknek adandó feladatok]	55
[1 ^{mo} történelmi levezetés az unió sorsáról 1743 óta]	56
[2 ^{do} leírás arról, mi terjesztetett az unió javára azóta, hogy ő a püspök]	56
[3 ^{io} a kizárólag unitusok és az unitus-skizmatikus vegyes lakosságú helységek településjegyzéke]	56
[4 ^{io} az unió javára született rendeletek végrehajtása]	56
[5 ^{io} javaslatok az akadályok elhárítására]	56
[6 ^{io} A balázsfalvi kolostor és alapítvány helyzete]	57
[(4 ^{vo}) Cyrillovich püspöknek adandó feladatok]	57
[1 ^{mo} azoknak a településeknek a listája, ahol a skizmatikusok egyedül vagy unitusokkal vegyesen laknak]	57
[2 ^{do} a skizmatikusokat illető rendeletek végrehajtásának kimutatása]	57
[3 ^{io} történelmi levezetés 1743 óta, különös tekintettel a Novakovicus püspök ideje alatt történteke]	57
[(5 ^{io}) A kapott adatok ellenőrzése]	57
Gróf Blümege 1772. jan. 5-i notája:	58
Tárgy: Annak módja, ahogyan meg lehetne összefüggően ismerni az uniós ügyben a dolgok menetét	58
Joseph Koller 1772. jan. 8-i notája	59
[Tárgy: az unióval foglalkozó votumívek kiadása Államtanács Kanceláriájából, hivatkozás báró Koller 1771. május 23-i előterjesztésére]	59
Gróf Blümege 1772. jan. 21-i notája	59
[Tárgy: a Novakovich által a donum gratuitumból be nem fizetett pénz összege]	59
Gróf Blümege 1772. jan. 21-i irata gróf Auersperghez	60
[Tárgy: Bradács püspök fogarasi eskütetele]	60
Gróf Blümege 1772. febr. 15-i notája	60
[Tárgy: A balázsfalvi unitus nyomdában idáig nyomtatott könyvek jegyzéke]	60
Az Illír Deputáció 1772. febr. 27-i előterjesztése	60

Tárgy: az erdélyi balázsfalvi és más ott található illír és oláh nyomdákat illetően	60
Brevi manu egy névtelen nyilatkozata 1772 ... (sic!)	60
Tárgy: az erdélyországi unió	60
Az Udvari Kamara 1772. ápr. 26-i előterjesztése	61
Tárgy: Az elhunyt Novakovics nem unitus püspök által a Kincstárba befizetett Donum gratuitum vizsgálata	61
Az Erdélyi Vallási Ügyosztály 1772. máj. 13-i előterjesztése	61
[Tárgy: A bécsi Pázmány-féle kollégiumban található két görög rítusú ösztöndíjas egyházi, Samuel Klein és Stephan Pap hazatérése]	61
Az Udvari Kamara 1772. jún. 15-i előterjesztése	61
[Tárgy: Cyrillovich erdélyi nem unitus püspök fizetése]	61
Gróf Blümegen 1772. júl. 26-i notája	61
Tárgy: Novakovich nem unitus püspök által befizetett donum gratuitumot illetően	61
Az Illír Deputáció 1772. szept. 4-i notája	62
Tárgy: A megüresedett görög rítusú unitus püspökség odaítélése („Conferirung“)	62
Az Erdélyi Vallási Ügyosztály 1772. szept. 5-i előterjesztése	62
Tárgy: A verespataki nem unitus templom az unitusokhoz	62
Az Udvari Kamara 1772. szept. 14-i előterjesztése	62
Tárgy: Novakovicsról és a tőle bevételezett Donum gratuitumról	62
Gróf Blümegen 1772. szept. 27-i irata	62
[Tárgy: Gróf Auersperg véleménye az Illír Udvari Deputációnak a balázsfalvi illír nyomda megszüntetése ügyében tett előterjesztéséről]	62
Gróf Blümegen 1772. nov. 30-i notája: Auersperg nov. 28-i notájáról	63
[Tárgy: Auersperg nov. 28-i notájája Cyrillovich erdélyi nem unitus püspök Bécsbe jöveteléről]	63
Az Udvari Kamara jan. 18-i előterjesztése	64
Tárgy: az a kért legfelsőbb döntés, hogy a Novakovics-féle püspöki hagyatékából a legfelsőbb kincstárba jutó összeg a görög rítusú unitus szemináriumra vagy a katolikus árvaházra kell-e költeni	64
Az Erdélyi Egyházi Ügyek Osztálya („Consensus in siebenbürgischen geistlichen Angelegenheiten“) jún. 26-i előterjesztése	64
Tárgy: Az erdélyi görög unitus egyháziak kérelméről, hogy mérjenek ki a megfelelő megélhetéshez szükséges földeket („Gründe“), mentessék őket a kontribúció alól és minden elnyomás ellen védjék meg őket	64
Az erdélyi Vallási Ügyosztály 1773. aug. 6-i előterjesztése	65
Tárgy: néhány a görög rítusú unitus klérus küldöttei által legfelsőbb döntésre felterjesztett ügy tárgyalása (kifejtése – „Erörterung“)	65

Az Erdélyi Bizottság 1773. aug. 25-i előterjesztése	65
Tárgy: A normaliskolák erdélyi bevezetését illetően	65
Az Illír Udvari Deputáció 1773. szept. 18-i előterjesztése	66
Tárgy: Sophronius Cyrillovich nem unitus püspök által, illetve az ösz-	
szes nem unitus archidiakónus által benyújtott kérelem, amelyben az	
első Magyarországra való áthelyezését, a többiek privilégiumaikban és	
immunitásaikban való megvédésüket kéri	66
Auersperg 1774. jan. 31-i Bécsben keletkezett irata	66
[Tárgy: Gróf Koller véleménye. A Cyrillovich nem unitus püspök szá-	
mára odaitélendő budai püspökség, nyugdíjának kérdése és Erdélyből	
történő eltávolításának haszna az ottani unióra nézve]	66
Gróf Blümegen 1774. március 9-i notája	67
[1mo A skizmatikus püspököt az Erdélybe való visszautazástól vissza-	
tartani]	68
[2do Titkárjának, Demetrius Statiovichnak a visszahívása, istállójának	
és méhészetének kérdése]	68
[3tio Néhány skizmatikus pópát és különösen is a szászvárosi protopó-	
pát megbüntetni, mivel a népet eltévelyítik és az unió terjesztését aka-	
dályozzák]	68
[4to Még egyszer meg kellene tiltani, hogy ők az unitusokat sérteges-	
sék, még kevésbé vonják azokat a püspök megkerülésével világi bíró-	
ságokhoz („ad forum laicum”)]	68
Az Illír Deputáció elnökének 1774. okt. 1-jei véleménye („Wohlmey-	
nung”)	69
[(1mo) Az erdélyi nem unitus kléruszt illető és a püspöki joghatóság alá	
tartozó („ad forum episcopale”) ügyek vitele a Budára áthelyezett gör-	
rög rítusú nem unitus püspök, Cyrillovich távollétében]	69
[(2do) Egy görög rítusú nem unitus püspök újbóli kinevezése Erdély-	
be]	69
[(3tio) A görög rítusú nem unitus erdélyi püspökség létrehozásának	
körülményei]	70
[(4to) Az Illír Regulamentum és a Magyarország és kapcsolt Réseiben	
lévő görög rítusú nem unitus klérus szükséges korlátok közé	
helyezése]	71
[Javaulatok]	71
1 ^{mo} új püspök kinevezésének halogatása	71
2 ^{do} titkos megbízás Brukenenthal számára: tájékoztatás az Erdélyben le-	
telepedett görög hitűek lényegi állapotáról, a nem unitus klérus elren-	
dezéséről, vélemény egy új görög rítusú nem unitus püspök kinevezé-	
séről	71
3 ^{io} Az erdélyi unitus püspök, Major véleménye	72

4 ^o Gróf Kollonich meghallgatásának kérdése	72
5 ^{to} Informálódás Johann Popovichról és Demetrius Eustatievichről . .	72
Gróf Koller 1774. nov. 24-i notája	73
[(1 ^{mo}) Cyrillocich erdélyi nem unitus püspök áthelyezése a budai püspökségbe]	73
[(2 ^{do}) Indokok az erdélyi nem unitus püspökség betöltése ellen]	73
[(3 ^{io}) a fogarasi püspökség kettéosztásának szükségessége]	74
[(4 ^{to}) A beszercei unitus püspökség személyi feltételei és előrelátható költségei]	77
Gróf Blümegen 1774. dec. 2-i notája	77
[Tárgy: gróf Koller fenti előterjesztéseinek véleményezése, javaslat az Erdélyi kancellária megkérdezésére]	77
Vélemény	78
Tárgy: Major püspök promemoriájáról, hogy mellette még két görög püspököt nevezzenek ki	78

BEVEZETŐ TANULMÁNY

Előzmények

Egyetemi tanulmányaim során kezdtem el Bécs 18. századi Magyarország-politikája, közelebbről pedig Mária Terézia uralkodásának második, felvilágosult abszolutisztikus szakasza iránt érdeklődni. Ezen a rendkívül szerteágazó kérdéskörön belül is úgy találtam, hogy az Erdélyben érvényesülő bécsi valláspolitikai indítékairól, eredményeiről különösen keveset tudunk. 1998 óta folyamatosan végzett kutatásaim távlati célja, hogy az 1760–70-es évek erdélyi valláspolitikai rendszeréről átfogó képet tudjak rajzolni. E témakörben 2000 tavaszán-nyarán az Pro Renovanda Hungariae Cultura Alapítvány Osztrák-magyar Közös Múlt Szakalapítványa jóvoltából egy-egy hónapot tölthettem el levéltári kutatásokkal a Magyar Országos Levéltárban, illetve Ausztriában a Haus-, Hof- und Staatarchivban.

A közölt források

Ebben a forrásközlésben primer, kiadatlan forrásokat gyűjtöttem össze, fordítottam le és rendeztem kronológiailag sorba. Az összeállításnál az a cél vezérelt, hogy az adott időszak egy meghatározó alperiódusának részletesebb feltárása által a *bécsi udvar* uniós törekvéseinek egy lehetőség szerinti alapsabb metszetét nyújtsam. Vállalkozásomban az is bátorított, hogy a kérdést rendkívül alaposan feltáró I. Tóth Zoltán a kérdést elsősorban nem az *állam*, hanem a *román nemzeteszme* fejlődése szempontjából vizsgálja.

Az iratok 1765 és 1774 között keletkeztek, és egy kivétellel a Bécsben őrzött Államtanács-jegyzőkönyvekből és a Magyar Országos Levéltár A szekciójából származnak. Itt a Kabinet Levéltárból kiemelt és az Országos Levéltárnak átadott magyarországi és erdélyi vonatkozású iratokat vizsgáltam. A kérdés tehát az: megfelelnek-e az 1765–74 közötti évek, illetve az Államtanács-jegyzőkönyvek és az egykori kabineti iratok a kitűzött célnak?

Az Államtanács megmaradt dokumentumainak forrásértéke

A kérdés megválaszolásához először bizonyos forrástani és ügymeneti kérdéseket kell tisztáznunk, amelyek elsősorban az Államtanács jegyzőkönyveinek helyét és értékét jelölik ki a kor forrásai között.

Ismeretes, hogy a Habsburg Birodalom tömbterülete (korabeli kifejezéssel élve a „német” és magyar örökös tartományok) udvari beligazgatási szerveinek és ezek vezetőinek szinte valamennyi legfelsőbb döntésre fölterjesztett irata megfordult az Államtanács előtt. Ennek következtében az Államtanács jegyzőkönyveiben egy helyen lehet az Erdélyi Udvari Kancellária, az Illír Udvari Deputáció, Udvari Haditanács, Udvari Kamara, gróf Breuner és Blümegen (megbízott erdélyi kancellárok és az Erdélyi Udvari Kancellária Vallási Ügyosztályának elnökei), báró (később gróf) Koller (az Illír Udvari Deputáció elnöke) stb. előterjesztéseinek, iratainak, véleményeinek rövid tartalmi kivonatával és a bennük foglalt ügyekben hozott legfelsőbb uralkodói döntésekkel.

Az Államtanács helye az erdélyi vallásügyben és uniós politikában

Az Államtanács központi helyzete különösen fontos tényező az erdélyi vallásügy és uniós politika vonatkozásában.

Ennek oka kettős:

1. a tárgyalt időszak erdélyi vallásigazgatási rendszere:²

- Az udvari kormányzatot illetően a vallásügy alapvetően ki volt véve az Erdélyi Udvari Kancellária hatásköréből. Az ilyen természetű ügyekben az Erdélyi Udvari Kancellária Vallási Ügyosztályának élére helyezett örökös tartományi főhivatalnok elnökök (gróf Breuner, majd gróf Blümegen) tették meg az esedékes előterjesztéseket.³
- Nagy befolyással rendelkezett az erdélyi uniós ügyekre az Illír Udvari Deputáció és annak vezetői, báró von Bartenstein és báró/gróf Koller is.
- Ugyanakkor Erdély nem erdélyi származású guberniumi elnökei és gubernátora, báró Buccow, gróf Hadik, O’Donell és Auersperg a vallásügy területén különleges jogosítványokkal rendelkeztek: véleményüket a normális hivatali utat megkerülve közvetlenül előterjeszthették az uralkodónak.

Ezen személyek fontos előterjesztéseit sikerült az egykori kabineti anyagban megtalálnom. Ezek az ügymeneti kivételek és átfedések egyébként nem tettek jót az erdélyi uniós politika kezelésének: oda vezettek, hogy 1771 végén az

¹ a cseh korona országai is beleértendőek

² Ennek a kérdésnek a háttérét sikerült feltárnom kéziratosszerű tanulmányomban „Adalékok az erdélyi vallásügy államtanácsi, kancelláriai, guberniumi tárgyalásaihoz 1765–1773” megjelenés alatt (Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2003-as évfolyam)

³ Forrásgyűjteményben pl. lásd: MOL A 108 20 154r-v Gróf Blümegen 1772. jan. 5-i notája

Erdélyi Udvari Kancellária nem tudott teljes áttekintést adni az erdélyi uniós politika rendszeréről.⁴

2. A bécsi udvar a katolikus (értve alatta az uniáltat is) vallás támogatásának ügyét rendkívül komplex hivatali kérdésnek tekintette. Ennek megfelelően az általános igazgatás mellett az uniós politika alakításában a többi igazgatási ág (hadügy, pénzügy) is nagy szerepet játszott. A dokumentumgyűjteményből kiderül, hogy az udvar Erdélyben az unitusok hivatalviselés területén történő egyenjogúsításának,⁵ a határőr-kerületek szervezésének és az unitus világi papság anyagi megsegítésének az unió szempontjából különös jelentőséget tulajdonított.

Itt kell azonban megemlítenem az Államtanács-jegyzőkönyvek forrásértékének korlátait is. A nevezett jegyzőkönyvek tartalmazzák az Államtanács elé került ügyirat tartalmi kivonatát és az ügyben született legfelsőbb uralkodói döntést. Ezek a bejegyzések az uralkodó, a trónörökös vagy az Államtanács tagjai számára szolgáltak emlékeztetőül, szerkezetüknél fogva azonban gyakran nem derülnek ki belőlük azok a körülmények, amelyekre a konkrét döntés vonatkozik. A korabelieknek ilyen esetekben rendelkezésükre álltak az Államtanács aktái (véleményező ívei), amelyekből rekonstruálni tudták a tényleges döntést.⁶ Ez a lehetőség számunkra a második világháború pusztításai következtében egyszer és mindenkorra elveszett.

Tapasztalataim szerint ugyanakkor rendkívül sok és sokféle információt lehet nyerni az Államtanács-jegyzőkönyvek rövid bejegyzéseinek és az uralkodói döntéseknek gondos értelmezéséből és elemzéséből, illetve a különböző munkálatok alapos nyomon követéséből. Reményeim szerint a dokumentumgyűjteményből is látható lesz, a különböző hivatkozások, tartalmi bejegyzések, egymás után keletkezett döntések milyen szerencsésen egészítik ki esetenként egymást. Mint ahogy az is, hogy a gyakran igen hosszú előterjesztések időnként igen sok már ismert vagy kevésbé lényeges körülményt tartalmaznak.

Az Államtanács jegyzőkönyveinek fontosságát emeli ki ugyanakkor az a tény is, amelyre EMBER Győző hívta fel először a figyelmet. Ő kötötte először Mária Terézia uralkodása második, felvilágosult abszolutisztikus szakaszának kezdetét az Államtanács létrehozásához, és mutatta ki, hogy az Államtanács

⁴ lásd pl. Legalázatosabb nota MOL A108 20 157r a forrásközlésben

⁵ politikai és kamarai területen egyaránt

⁶ lásd a forrásgyűjteményben szereplő, az Államtanács kancelláriájában fogalmazott 1772. január 8-i notát MOL A108 20 155r-v

tagjai igen tevékenyen, esetenként új, a hatóságok előterjesztéseiben nem szereplő ötletekkel előállva segítették a reformmunkálatok előrehaladását.⁷

Az általam leírtak természetesen egyáltalán nem jelentik azt, hogy a kormányhatósági, kamarai és hadi levéltárak tanulmányozása, az Államtanács jegyzőkönyveiben és a kabineti anyagokban hivatkozott iratok eredetiben történő tanulmányozása felesleges lenne. Csupán azt az állításmot kívántam megfelelően alátámasztani, hogy az Államtanács és a Kabinet forrásai lehetőséget adnak arra, hogy az erdélyi uniós politikáról egy igen átfogó és megbízható képet alkothassunk magunknak. Kutatásaim ütemtervében egyébként 2002 tavaszára, nyarára tervezem az erdélyi kormányhatósági levéltárak feltárásának kezdetét.

Az uniós politika

Fogalma a tárgyalt időszakban

De mit is kell azon a fogalmon értenünk, hogy uniós politika? Legelőször is az uniós kifejezést kell tisztáznunk. Unió vagyis egyesülés azt az eseményt jelenti, amikor az elszakadtaknak (szkizmatikusoknak) tekintett görögkeleti vallásúak (1054-es nagy vagy kelet-nyugati szkizma vagy egyházszakadás) az 1439-es firenzei zsinat uniós pontjainak (filioque, pápai szupremácia) stb. elfogadásával ismételten egyesülnek a magát egyedül egyetemesnek (katolikusnak) tekintő Rómával. Az uniáltak amellet, hogy elismerik a fontos vitapontokban a római katolikus igazságot, megtarthatták görög típusú liturgiájukat, sajátos egyházszervezetüket és a julián naptárat. Innen ered korabeli megnevezésük: görög szertartású uniáltak, latinul graeci ritus uniti (gr. r. u.).

Általánosan ismert dolog, hogy a vallásügy az Erdélyi Fejedelemség kialakulása óta a terület egyik legfontosabb jellegzetessége, és kiemelkedő fontossággal bírt az 1760–70-es években Erdély-politikájában is. A bécsi udvar erdélyi valláspolitikájának két alapvető fontosságú célkitűzése a római katolikus és az uniált (görög katolikus) vallás megerősítése és terjesztésének, terjedésének elősegítése volt. Hangsúlyozni szeretném, hogy az „uniós politika” kifejezés korabeli hivatali gyakorlat megjelölésére szolgál: a tárgyalt időszakban a Currentia ügycsoporton belül⁸ markánsan elkülönült az „uniós (hivatali)

⁷ EMBER, Győző: Der österreichische Staatsrat und Ungarn; in: Ungarn und Österreich unter Maria Theresia und Joseph II., Wien 1982.

⁸ Újnonnan előkerült, még megfelelően be nem rendezett ügyek csoportja; lásd a dokumentumgyűjteményben MOL A108 2. csomó 379r: Báró Koller 1768. március 29-i előterjesztése az Illír Udvari Deputáció és az Erdélyi Udvari Kancellária koncertációjáról 23. old. És a hozzá tartozó jegyzetet

ügy”-ek csoportja.⁹ A tárgykör jelölésére előfordul még a „szent unió terjesztése”¹⁰ kifejezés is. Ezek a kifejezések elárulják, hogy uniós politikának az államhatalmi szerveknek azon tevékenységét kell értenünk, amely közvetve vagy közvetlenül az unió terjedését és felvételét segíti elő a görögkeleti egyháziak és laikusok között.

Az uniós politika mozgatórugói –vallási indíték és államérdek

Az 1760–70-es évek uniós politikájában még részben hatott a vallási indíték: „... ki akarná magára venni ilyen sok ezer lélek örök kárhozataért a felelősséget azáltal, hogy ... még jobban megerősíti őket örületükben („Irwahnn”)?” – kérdezheti gróf Koller, az Illír Udvari Deputáció elnöke a mélyen vallásos uralkodónő lelkiismeretére apellálva.¹¹ Az érvek döntő többségét mégsem ez teszi ki, hanem az – ahogyan gróf Koller fenti is előterjesztéséből kitűnik – az *államérdek* következetes szem előtt tartása:

„minden rend kötelességei éppen annyira gyökereznek a vallásban, mint ahogyan a vallás ugyanezen velejáró kötelességek pontos betartásából áll”¹²

Mégis az államérdek hangoztatása is sajátos kontextusba kerül az ellenreformációs politika ezen utolsó időszakában:

„helytelen közbevetések („Einstreuungen” – beszórások) ..., amelyek arra töreksenek, hogy Őfelsége legüdvösebb szándékait más utakra vigyék és zátonyra futtassák („Klippen”). Ezeknek az állítólag a nevezett nagyhercegség fejlesztését („Aufnahm”) szolgáló, a magukban mégis közártalom („gemeinschädliche”) javaslatoknak pedig érezhető csapást kell szenvedniük, a rejtett rossz tanácsot alapos módon fel kell fedni, és lehetőség szerint ki kell kerülni a sötétség gyermekeitől elvárható más fondorlatok és aknamunkákat („Unterbauungen”).”¹³

„Erdélyben az elhunyt Bajtay püspök tájékoztatásának megfelelően a latin rítusúak száma alig haladja meg a százezret. Ez körülbelül tizede a la-

⁹ Unions Sache, Unions Anliegen, Unions Weesen, Unions-Werk

¹⁰ Verbreitung der heiligen Union, Aufnahm der heiligen Union

¹¹ MOL A98 7. csomó 214rv–216v; 233r–237v Gróf Koller 1774. nov. 24-i notája, lásd a forrásgyűjteményben 236r

¹² uo. 237 r-v

¹³ uo. 215v–216r

kosságnak. Ha ehhez az unitus oláhokat az uniónál megtartjuk, és a többi nem unitust az unitus püspök az unióra vezeti (ami Major püspök kimutatója alapján számos esetben sikerült, akkor az ortodox katolikusok száma több mint a felét tenné ki az ottani lakosságnak. Ezzel ők sokkal nagyobb súlyhoz jutnának, ezáltal pedig sokkal nagyobb lendületet lehetne adni más, az ország fejlesztését szolgáló vállalkozásoknak is annál („zu des Landes Aufnahm gereichenden Unternehmungen”), mintha az ortodox katolikusok az eddigi korlátozott állapotban („Beschränkung”) maradnak, vagy olyan előterjesztések, amelyek mindössze túlzottan felismerhető módon célozzák az ő még további csökkentésüket, helyet kapnának. Ahogy tehát az akatolikusok által a megosztottság táplálják az ortodoxok között, amely mindenkor lehetővé teszi, hogy a túlsúlyt megőrizték, és ezek ebből az elsődleges („vorzüglichchen”) okból az unió létrejöttét („Zustandbildung”) mindenkor gátolják, ..., ezért az állam java szempontjából (zum besten des Staats”) szükséges, sőt égetően fontos, hogy minden erre irányuló törekvést valós fényben lehessen látni, és a tulajdonképpen viszonyokban megértve, ezeket mint helyteleneket lehessen elvetni.”¹⁴

A forrásrészletek elemzéseként az alábbi megállapításokat tehetjük:

- Az igazi államérdek nem lehet ellentétes a vallás érdekével. Hiába szolgálná látszólag egy-egy javaslat látszólag a tartomány érdekét, ha az nem egyezik a vallás érdekével, valójában közártalmas.
- A bécsi udvar az ország fejlesztését szolgáló reformok lehetséges politikai bázisát a katolikusokban látta.
- Ezzel szemben az ország fejlesztését szolgáló reformok politikai ellenfeleit a nem katolikus vallásúakban látta.
- A reformok keresztülvitelét a bécsi udvar szerint elsődlegesen a katolikusok csekély politikai súlya és a nem katolikusok túlsúlya akadályozza.
- A katolikusok korlátozott politikai szerepe elsősorban csekély számukból és megosztottságukból adódik.
- A nem katolikusok célja olyan körülmények teremtése, illetve fenntartása, amelyben a katolikusok további számbeli fogyatkozásra vannak ítélve.
- A katolikusok számaránya megnövelésének legkönnyebben járható útja az erdélyi népesség jelentős túlnyomó részét kitevő románok uniált vallásra való térítése, illetve megtartásuk ezen a valláson.

¹⁴ uo. 233r

Az állam és a görög szertartású felekezetek alkotmányai

Az állami uniós politika mozgásterét többé-kevésbé meghatározta az erdélyi unitus és a görögkeleti vallás alkotmánya („Verfassung”).¹⁵ A fent nevezett helyen az alkotmány definícióját is megtaláljuk: ami alapján a felekezetnek igazságot kell szolgáltatni, és amiben azt meg kell védeni. Vagyis egy felekezet alkotmánya jelenti mindazokat az államhatalom által is elismert jogokat és privilégiumokat, amelyekkel az a felekezet rendelkezik. Véleményem szerint az alább közlendő dokumentumokban fellelhető egyik legfontosabb kérdés az unitus és a görögkeleti egyház alkotmányainak és a Habsburg-államhatalom ezekhez való viszonyulásának kérdése. Jövendő vizsgálataim egyik legfontosabb feladatának tekintem annak a kérdésnek a részletekbe menő vizsgálatát, mit is kell pontosan a görög szertartású vallások alkotmányának tekintenünk.

Az állam és a görög szertartású egyesültek

Az uniós politika sajátja, hogy intézkedései egyszerre érintik – ellenkező hatással – a két görög szertartású felekezetet. Vagyis, az államhatalom az unió sikeres terjesztésének érdekében egyszerre igyekszik megerősíteni az unitus és gyengíteni a diszunitus felekezetet.

Mostani látásom szerint 1765-ben a Habsburg-államhatalom két döntő jelentőségű projektumot indított meg az unitus vallás megerősítésére: 1., a római katolikusokkal (és velük együtt a többi bevett vallással) való egyenjogúsításukat a hivatalviselés területén,¹⁶ amely – mint az egyik uralkodói döntés kimondja – „az unió támogatásának és tartós megalapozásának legelőrevőbb („vorträglichste”) eszköze”.¹⁷ 2., az unitus világi klérus hadiadó alóli mentesítését és canonica portiohoz (az unitus egyháziak számára kihalított telek) juttatását, amely anyagi megsegítésükkel volt összefüggésben.¹⁸ Ez utóbbi munkálatok 1773-ban már a befejezés felé közeledtek,¹⁹ sajnos az utolsó lépések feltárásával még adós maradtam.

¹⁵ MOL A 108 20 162r–163r

¹⁶ Haus-, Hof-, und Staatsarchiv Staatsratsprotokolle (rövidítve HHStA StR P) 1077/1765

¹⁷ uo. 20/1770

¹⁸ uo. 1582/1765

¹⁹ uo. 1429; 1801/1773, vide: ENDES Miklós: Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története, Budapest 1935. 367. old.

Az állam és a görög szertartású nem egyesültek

A nevezett időszakban ugyanakkor folyamatos törekvés figyelhető meg a nem unitusok közjogi helyzetének gyöngítésére. Az erdélyi görögkeleti archi-diakónusok valószínűleg nem ok nélkül kérelmezték már 1773-ban sem az uralkodónótól, hogy védje meg őket immunitásaikban és privilégiumaikban.²⁰ További kutatásokat igényel annak eldöntése, jelen esetben földesúri vagy éppen állami túlkapások ellen kért-e védelmet a görögkeleti klérus.

Az államhatalom részéről a nem unitusok közjogi helyzetének gyöngítését célzó törekvések ellentmondásos volta leginkább az erdélyi, a karlócai pátriárka joghatósága alól kivett (exempt), egyébként szerb nemzetiségű görögkeleti püspök vonatkozásában érhetőek tetten. Ez a tisztség mintegy szimbóluma volt a vallás közjogi státuszának,²¹ de keletkezését az udvar vezető körei mindössze kényszer szülte politikai döntésnek,²² fennállását pedig pusztán kegyelemnek²³ tekintették. Ennek a kényszer szülte döntésnek pedig már csak az abszolút hatalom természete miatt is törekedni kellett a lehetőség szerint visszavonására.²⁴ Ugyanakkor a püspök személye egy szükséges rossz is volt az államhatalom szempontjából. Vele ugyanis ellenőrizni, csillapítani lehetett az erdélyi nem unitus vallásúakat, és meg lehetett szakítani azokat a szálakat, amelyeket a román népességet a határokon túliakhoz, illetve a magyarországi szerb klérushoz fűzték.

Az erdélyi görögkeleti vallás megtúrt közjogi státuszának fennmaradásához a források szerint leginkább két dolog járult hozzá: folyamatos szökéseik, amelyekkel mintegy az őket ért sérelmek ellen tiltakoztak, illetve az orosz pártfogás. Figyelemre méltó, hogy az 1768–74-es orosz–török háborúban szinte végig orosz csapatok állomásoztak közvetlenül Erdély határainál.

Fordítási, forráskiadási módszereim

Fordítástechnikailag az alábbiak szerint jártam el:

1. Az érthetetlenül összetett mondatokat igyekeztem kisebb egységekre bontani. Ezeket az inkább stiláris, mint tartalmi változtatásokat külön nem jelöltem a szövegben.

²⁰ HHSIA StR P 2251/1773

²¹ lásd alább gróf Koller 1774. október 1-jei iratát: MOL A98 7 214r–237v; 218r–219r–v

²² uo. 220v

²³ HHSIA StR P 328/1770

²⁴ lásd Auersperg 1774. jan. 31-i iratának legvégét: MOL F36 56r–57v

2. A szöveg jobb tagolása érdekében magam is iktattam be a forrásokban eredetileg nem szereplő címeket és alcímeket, de ezek mindig feltüntettem szögletes zárójellel.

3. Nem törekedtem ugyanakkor a szöveg minden áron való magyarítására, nehogy fordításom túlságosan magyarázó legyen.

4. Bizonyos esetekben úgy éreztem, a fordított szövegben elveszik valami, csak a német szövegben érthető, de magyarra lefordíthatatlan finomság. Ilyenkor, ha csak egy-egy szóról vagy szókapcsolatról volt szó, azt a főszövegben zárójelbe téve jegyeztem meg, hosszabb szöveget viszont lábjegyzetben idéztem.

5. A dokumentumok kiadásánál a könnyű visszakereshetőség és ellenőrizhetőség elvét igyekeztem szem előtt tartani.

6. Általánosságban véve igyekeztem szem előtt tartani a jelenleg érvényben lévő forráskiadási szabályzatokat.

Befejezés

Ezekkel a bevezető gondolatokkal szeretném újjára bocsátani ezt a dokumentumgyűjteményt, amely reményeim szerint minden hézagossága ellenére nem elhanyagolható adalékokkal egészíti ki ismereteinket a bécsi udvar erdélyi uniós politikájáról az 1760–70-es évek fordulóján.²⁵

²⁵ A továbbiakban feltett szándékom az 1759–64 és az 1774–80 közötti évek uniós politikájának megfelelő dokumentumait egy-egy hasonló gyűjteménybe összefoglalni.

Ajánlott irodalom²⁶

- Erdély története három kötetben II. kötet (1606-tól 1830-ig) (szerk.: MAKKAI LÁSZLÓ, SZÁSZ ZOLTÁN). Akadémiai Kiadó, Budapest (bármely kiadás)²⁷
- EMBER GYÖZÖ: Egy katolikus államférfi a XVIII. században, in: Regnum egyháztörténeti évkönyv 1936. évf.²⁸
- ENDES MIKLÓS: Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története, Budapest 1935.²⁹
- JANCSÓ BENEDEK: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. I. kötet. Budapest 1896.³⁰
- NILLES, NICOLAUS S.J.: Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in terris Coronae S. Stephani I-II. kötet. Oeniponte 1885.³¹
- TÓTH ANDRÁS: Az erdélyi román kérdés a 18. században. Budapest 1938.
- I. TÓTH ZOLTÁN: Az erdélyi román nacionalizmus első százada (1697–1792). Budapest 1946. (újra kiadva Pro-Print Könyvkiadó Csíkszereda 1998.)³²
- I. TÓTH ZOLTÁN: Parasztmozgalmak az erdélyi Érchegységben 1848-ig. Budapest 1951.³³
- TRÓCSÁNYI ZSOLT: Erdélyi kormányhatósági levéltárak. Budapest 1973.³⁴
- TRÓCSÁNYI ZSOLT: Az 1790-es évek erdélyi rendi reformmozgalmának történetéhez. Budapest 1978.

²⁶ Elsősorban a vallási unióval, idősokkal, érintkező kérdéskörökkel foglalkozó fontos és hozzáférhető művek ismertetése volt a célom. A kérdés teljes, román nyelvű szakirodalmat is beépítő feldolgozására készülő tanulmányomban szeretnék vállalkozni (tervezett címe „Zsákutcák és előrelépések a bécsi udvar erdélyi vallási uniók politikájában 1765–74”).

²⁷ Alapvető fontosságú nemcsak az uniók politika, hanem a megértéséhez szükséges gazdasági, kulturális, politikai háttér megismerése szempontjából is

²⁸ EMBER György még az 1761–68-as Allamanács-aktákat kutathatta a két világháború közötti idősokban. Bizonyos közlései ezzel a dokumentumgyűjteménnyel is összevethetőek. Tapasztalatom szerint az Allamanács tagjainak (elsősorban báró Borriának) votumai nem helyettesíthetik az ügyben született döntés közlését

²⁹ Bizonyos fenntartásokkal kezelve igen hasznos könyv

³⁰ ebben a műben találtam fontos adatokat Kutfalváról és a balázsfalvi ösztöndíjasok ellátásában betöltött szerepéről

³¹ Alapvető fontosságú dokumentumközlések találhatóak benne. Pl. a fogarasi püspökség 1738-as alapítólevele, vö. 1077/1765 a dokumentumgyűjteményben

³² Alapvető fontosságú mű. További munkám során alapvetően erre építve szeretném kiemelni azokat a részleteket, amelyek árnyalják, esetleg kiegészítik a kérdés eddig ismert vonatkozásait

³³ Elsősorban az 1760-as skizma vonatkozásaira

³⁴ Elsősorban a kormányzattörténeti vonatkozások szempontjából megkerülhetetlen mű

Forrásközlés

HHSt A St R P 191/1765³⁵

Az Erdélyi Kancellária 1765. jan. 26-i előterjesztése

cirk.: jan. 28., exp.: febr. 5.

Tárgy: Amivel a két görög rítusú unitus archidiakónus által tett kérelmi iratokról a fogarasi püspök ellen nomine Cleri beterjesztett panaszokat illetően a vélemény („Wohlmeynung”) megadatik

Resolutio³⁶ (latin nyelvű): A kinyilvánított véleményt elfogadom: Továbbá az egyházi kollektát vagy más néven censum cathedralicumot illetően a Kancellária a püspök meggondolásait hallgassa ki, és csendben mérlegelje, hogy minden ilyenfajta kollekta vagy census a fiscus által ettől a püspöktől hasonlóképpen elveendő-e.

253/1765

Az Udvari Haditanács 1765. febr. 1-jei előterjesztése

cirk.: febr. 3., recirk.: márc. 29., exp.: ápr. 18.

Tárgy: Két, gróf Hadik és báró Siskowics által beterjesztett jelentésről a P. P. Piaristák alkalmazásáról („Bestellung”) a radnai katonai kerületben

R: A jelentett pápai konstitúciók megérkezése után a rend szerint nagyon helyesen történik, hogy nem csupán az unitus görög rítusúak hagyatnak annál, hanem hogy a skizmatikusokat sem a latin egyházhoz, hanem – helyesen - lehetőség szerint az unióra kell ösztönözni. Ez alapján az én utoljára adott döntésem is maradjon, hogy jelenleg pusztán világi iskolamesterek vezettesenek be az ottani katonai kerületbe, akiknek viszont az összes hittételtől tartózkodniuk kell.

Az Erdélyi Kancelláriát pedig egyúttal megbízom, hogy a nunciusról járjon közbe, hogy néhány unitus egyházit a görögök római szemináriumába vegyenek fel mint ösztöndíjasokat.

A többiben, azokról a pontokról, amelyek az unitus papság és az erdélyi unitus püspök által szedett felszentelési taxa miatt lettek beterjesztve, először

³⁵ Jelen forrásközlésben a jegyzőkönyv típusú iktatószám/év forrásmegjelölés minden esetben az Államtanács jegyzőkönyveit jelenti

³⁶ a továbbiakban csak az Államtanács-jegyzőkönyvekben is látott rövidítéssel: R

még az Udvari Haditanács, az Erdélyi Kancellária és az Illír Deputáció tanácskozzon, és ezekről a hasznosnak talált intézkedéseket foganatosítsák („zu ergreifen”), és azonnal írják elő az új unitus püspöknek, hogy ehhez tartsa magát.

Billet gróf Bethlenhez: Hogy az unitus klérust a tanultság felé vezessük és ezzel az üdvös uniós munkálatot („Unions-Werk”) jobban előmozdítsuk, előnyös lenne, ha néhány ilyen unitus egyházi a ... római szemináriumba felvennének mint ösztöndíjasokat. Megbízom a Kancelláriát, hogy ez ügyben járjon közbe a pápai nunciushoz, és hogy ennek a hasznos („ersprißlichen”) szándékának az elérése érdekében a szükséges dolgokat az összes hasznos módon foganatosítsa.

501/1765

Az erdélyi kancellár 1765. febr. 26-i irata

cirk.: febr. 27., exp.: márc. 8.

[Tárgy: a skizmatikusok által nyomtatásba adott és idegen országból behozott könyvek]

R/ Billet Bartensteinhoz (részlet): akarom ..., hogy az összes a skizmatikusok által nyomtatásba adott és idegen országból behozott könyv átnézzessék.

1052/1765

Az Udvari Kamara 1765. ápr. 16-i előterjesztése

cirk.: ápr. 26., exp.: máj. 1.

Tárgy: az üresedés esetén („sede vacante”) befolyt jövedelmek javasolt átengedése a kérelmező új fogarasi unitus görög püspöknek, Athanasius Rednicknek

R: Ennek a püspökségnek az 1738-ban keletkezett alapítólevele nyomtatékosan kimondja, hogy a Fiscus Regius in bona mobilia et immobilia defuncti episcopi örököl.

A Kamara ennek megfelelően nyilatkozzon, hogy a jelen alkalommal megőriztetett-e ez a Jus regium, és ha igen, hogyan.

A többiben: azoknak az ideiglenes jövedelmeknek az élvezete a Juris Regii quoad Successionem Fiscii in bona defunctorum Episcoporum következménye.

Ezért azután ezt a jogot teljes gyakorlatába („volle Übung”) helyezni, az újonnan kinevezett püspököknek pedig tudtára adni, hogy egy kegyadományért külön („separato”) jöjjön be.

1077/1765

Az Erdélyi Kancellária 1765. ápr. 18-i előterjesztése

cirk.: ápr. 30., exp.: máj. 30.

Tárgy: A nemrégiben elhunyt fogarasi unitus görög püspök Aaron Péter Pál által Erdélyben alapított két szemináriumot, illetve kolostort illetően

vide 2904/1764

R (latin nyelvű):

[Aaron püspök végrendelezéseinek megerősítése]

A Kancellária helyesen ítélte, hogy az elhunyt Aaron püspök rendelkezését („institutum”) mindenben teljesíteni kell („adimplendum”), vagyis az én határozatommal („authoritate mea”) meg kell erősíteni.

A Guberniumnak pedig egyúttal megbízásokban adassék:

[Imo a püspökség és a balázsfalvi kolostor alapítványai]

Imo A püspökség és a balázsfalvi kolostor és az új püspöki alapítványhoz tartozó javak semmiképpen se egyesíttessenek, hanem annak a királyi alapítványnak a részei, amelyeket Aaron püspök a javítások tőkájéből új alapítványa számára rendelt, a ráfordított összegek visszafizetésével ismételtlen leválasztassanak. Így ez a királyi alapítvány maradjon egyben, amíg a későbbiekben a két alapítvány egyesítését illetően jónak nem látom rendelkezni.

[2do a királyi alapítvány]

2do A fent nevezett királyi alapítvány különösképpen a szerzetesek és az ősztöndíjasok számát illetően („circa praescriptum monachorum alumnorumque numerum”) a rendelet tartalmának megfelelően valóban feltöltessék („adimpleatur”), és (a Gubernium – K.K.Á.³⁷) harmadéves határidőn belül adjon arról tájékoztatást, milyen módon történjék ez jelenleg.

³⁷ a döntésben szereplő további zárójeles beszúrások is az én értelmező kiegészítéseim – K.K.Á.

[3tio a Római Kollégium ösztöndíjasai]

3tio A harmadik római ösztöndíjas részét a püspöki alapítvány részére a nyolc ösztöndíjas elvesztése helyett (a Gubernium) csupán addig fizesse, amíg a Római Kollégium a harmadik ilyen ösztöndíjas ellátását ingyen fogja biztosítani.³⁸

[4to az ösztöndíjasok lekipásztorokká nevelése]

4to (A Gubernium) gondoskodjon róla, hogy mind a királyi, mind a püspöki alapítvány (ösztöndíjasait) világi (papokká) neveljék és a lelkigondozásban alkalmazzák őket. Ezt a sok és költséges szeminaristát csak akkor tartsák el a szemináriumokban, ha ők szükségesek a lelkigondozásra és hittételek tanítására.

[5to Kutfalva]

5to az újonnan szerzett Kutfalva birtokot illetően döntésemet a vallás javára hozom.

[6to Marosváradgya, Algyógy, Remete]

6to Az előző nyomozásról három hónapos határidőn belül minden információ átadatik Nekem, melyhez megjegyzendő, hogy mi (történt) a károlyfehérvári³⁹ kolostorhoz tartozó marosváradgyai jószágokkal és a korábban a skizmatikusok által elpusztított Remete és Algyógy kolostorokkal és józágaikkal, amelyeket a földesurak gazdátlan jószágoknak („avulsa”) gondolnak. Megjegyzendő az is, hogyan lehet ezeket a birtokokat visszakövetelni.

[7mo a királyi kolostor szerzeteseinek elfajzott erkölcei]

7mo A püspöknek menjen az emlékeztetés, hogy a királyi kolostor szerzeteseinek elfajzott erkölceit szigorúan jobbitsa, és mód szerint a fogadalmuknak megfelelő életre kényszerítse. Különösen Gerontius Ausus atya visszaélése

³⁸ az értelmezési nehézség miatt közlöm az egész pont latin szövegét: „3tio tertii alumni Romani portio episcopali fundationi pro intertrimento 8. alumnorum eo usque dumtaxat pendi poterit, cum Romanum Collegium tertii hujus alumni sustentationem gratis subministrabit.”

³⁹ Gyulafehérvár német neve

(„Abusus”) feddendő meg szigorúan, aki magát a fogarasi katedrális kano-
nokjának nevezte, illetve írta („nominaverit, atque scripserit”).

[8vo az unitus klérus kontribúció alóli mentesítése]

8vo A Kancellária elküldi továbbá Nekem a véleményét, hogy mit kell hatá-
rozni a püspök kérelmével kapcsolatban az unitus világi klérus kontribúció
alóli mentesítését illetően, és milyen feltételek mellett mentesítendők ezek.

[9no A Szent Szűz ikonja]

9no A B.(eatissimae) V.(irginis) ikon ügye a tárgyalás siettetése által előre-
mozdíttassék.

[10mo az unitusok hivatalviselése]

10mo A már meghozott döntésem, hogy az unitusok minden közhivatalba a
latin katolikusokkal egyenlőképpen alkalmaztassanak, az új püspök visszaté-
résével egy időben publikálható.

[11mo A német nyelv és írás és az aritmetika oktatása]

Végül 11mo Nyomatékosan elrendelendő, hogy a királyi és püspöki alapítvá-
nyok ösztöndíjsai a német nyelvben és írásban, valamint az aritmetikában
oktattassanak.

Azonkívül a Kancellária kérje ki a püspök véleményét, hogy vajon egyúttal
nem lesz-e üdvös elrendelni, hogy ne lehessen mást fölvenni a szerzetesek
szent közösségébe, csak aki jártas a német nyelvben?⁴⁰

1103/1765

Az Erdélyi Kancellária 1765. ápr. 25-i előterjesztése

cirk.: máj. 2., exp.: máj. 3.

Tárgy: gróf Hadik tábornok egy jelentéséről a néhány görög egyházi által a
fogarasi püspök, Athanasius Rednik kinevezése („Benennung”) ellen tett el-
lentmondást, P. Gregorius Major Munkácsra való javasolt elküldését és ezál-
tal a két archidiakónus által tett kérvényt illetően

⁴⁰ „Cancellaria praeterea Episcopi opinionem percipiet, an non una statuere saluta-
re foret, nullum nisi qui germanicae linguae gnarus sit, in Hyero monachorum nume-
rum deinceps assumendum esset?”

vide 400/1766

R (latin nyelvű): A Kancellária javaslatát elfogadom, ámbár ennek a Gregorius Majornak a vakmerő és fondorlatos („Complicium”) fáradozása valóban súlyosabb büntetést érdemel

1582/1765

Koncertációs jegyzőkönyv az Erdélyi Kancellária és az Udvari Haditanács között 1765. jún. 11.

cirk.: jún. 20., exp.: jún. 28.

Tárgy: az erdélyi unitus klérus számára gróf Hadik által javasolt fejadó és a kontribúció, illetve a Portio Canonica⁴¹ (sic!) elengedését,⁴² nem kevésbé az 1 f-ot kitevő és a felére csökkentendő Censum Cathedraicumot illetően

R: Tulajdonképpen elegendő, ha az unitus klérus qua clerus és quoad congruam a kontribúció alól tényleg mentesítették („freygelassen wird”). Éppen úgy, ahogyan a püspök magyarázatánál („Erklärung”) maradni, hogy ő ennek a klérusnak a fölszentelésénél konfirmációs taxát akar beszédni („abfordern”). Ami az 1 f Cathedraicumot illeti, mivel az a Diploma Leopoldinum-ban alapított és a püspök megélhetéséhez szükséges, a radnai völgy klérusa tekintetében meghagyni. Egyébiránt azonban ennek a három pontnak az elfogadásáról hírt adni Hadiknak, és a Kancellária adjon Nekem tájékoztatást, hogy a nem unitus klérus a fejadó és a kontribúció tekintetében milyen szabadságot élvez.

MOL A108 2. csomó 379r–385v

Báró Koller 1768. március 29-i előterjesztése az Illír Udvari Deputáció és az Erdélyi Udvari Kancellária koncertációjáról

[Tárgy: az Illír Deputáció erdélyi hatásköre történeti áttekintéssel]

⁴¹ a Canonicus portio vagyis kánoni rész az egyháziak számára kihalított földet jelentette, így Hadik nem elengedését, hanem unitus egyháziak számára történő kiszabását indítványozhatta

⁴² helyesen: fejadó és a kontribúció elengedését és Portio Canonica kiszabását illetően

Jelen vannak („Praesentes”)

Báró a Koller elnök („Praeses”)

Báró a van der Mark

ab Hittner

a Ziegler

a Pelsler

udvari tanácsosok (Consili Aul.)

Kressel

udvari titkár (Secret. Aul.)

Legkegyelmesebb (olvashatatlan rövidítés valószínűleg F[rau])

Az Illír Deputáció ez év január 19-i jegyzőkönyvében én, az elnöke feltettem egy kérdést, hogy az erdélyi exempt görög rítusú nem unitus püspökké kinevezett és nemrég elhunyt Dionisius Novakovich budai püspök helyébe újonnan kinevezendő püspök ügyében a továbbiakban nem kell-e közösen egyeztetni az Erdélyi Udvari Kancelláriával. Ezen túl nem kell-e a legsürgősebben bekérni a közelebbi tájékoztatást az ottani nem unitusok helyzetének lényeges vonatkozásairól, illetve arról, hogy ki kell-e nevezni a nevezett rítus egy új püspökét.

Erre a kérdésre Ő Császári Királyi Apostoli Felsége a következőkben („in nachstehenden terminis”) a vonatkozó február 25-i keltezésű döntést méltóztatott hozni:

„Ami ellenben egy nem unitus erdélyi püspök jövőbeli kinevezését illeti, ez az ügy nem tartozik a Deputáció ágendái közé.”

Hasonlóképpen a fent nevezett Erdélyi Udvari Kancellária is az elmúlt hónap 29-e és újabban („presentato”) folyó hónap 12-én közölte azt a legfelsőbb döntést, amely annak a kurrens dolgok jegyzőkönyvének⁴³ a kapcsán keletkezett in terminis, amelynek tárgya a Kancellária általi kibocsátásra bekért^(379v), az Erdélyben található, ott alkalmazott pópák jobb instruálása miatt a pópák születési és tartózkodási helyét is pontosan feltüntető kimutatások voltak.

„Ad numerum 7mus a mellékelt jegyzőkönyvben az Illír Udvari Deputáció aktivitása a nem unitus népet érintő ügyekben nem terjed ki az Erdélyi Nagyfejedelemségre.”

Ennek a leghűségesebb udvari deputációnak a legkevésbé sem jutott eszébe, hogy a megbízatással bírt hatáskörének kiterjesztésére vetemedjen, és a hatáskörébe kevésbé illő ügyre akarjon befolyást kifejteni. A két előbbi leg-

⁴³ a kurrens ügy a korabeli hivatali gyakorlatban a hivatali ügymenetben újonnan előkerülő ügyeket jelentette, a „Protocoll in Current sachen” egyben olyan külön kancelláriai tárgyalást is jelent, ahol az ilyen természetű ügyeket vették elő

felsőbb döntésnek a következtében mégis kényszerítve érzi magát arra, hogy a jelen, az ügyeknek a tulajdonképpeni mibenlétét és folyamatát kimerítően tartalmazó és minden a korábbi aktákból kivehető megbízhatósággal hűségesen megfogalmazott előterjesztése által a legalázatosabban bemutassa Ő Császári Királyi Apostoli Felsége számára az ő éppen olyan ártatlan, mint amilyen kötelességszerű ^(380r) magatartását ebben az ügyben.

Az első pont (amelynek tárgya a nemrégiben elhunyt Dionisus helyébe egy új görög rítusú nem unitus püspök kinevezése) következik az előzőekből, illetve teljes terjedelmében ugyanabban a tárgyalásban lesz előhozva.

A három udvari szervnél, nevezetesen a Magyar Királyi Kancelláriánál, az Erdélyi Udvari Kancelláriánál és az Illir Udvari Deputációnál található korábbi aktákból megismerhetők az alábbiak. Hogyan terjedt a skizma egészen 1758-ig Erdélyben, hogyan lepleződtek le és tétettek hiábavalóvá⁴⁴ a napról napra egyre jobban terjedő szent unió összes addigi gyenge pontjai⁴⁵, és hogy a nevezett Sophronius és több más Erdélybe érkezett küldött milyen veszélyes indítványokat kezdett kovácsolni a legpiszkosabb mesterfogásokkal, és hogyan kezdték el kivitelezni ezeket számtalan jól kiöltött aknamunka („unterbauungen „) segítségével. Ezek ilyen módon olyan sokat végeztek, hogy ahol korábban úgy tudták, hogy az Erdélyben ^(380v) található görög rítusú nem unitus hitűek mindössze kevés számú családra vannak korlátozva, a nevezett Nagyfejedelemség egyszerre csak megtelt ilyen nem unitusokkal, sőt egészen eláradott számos hihető hír szerint, amelyeket az éppen folyó valódi háború akkori kritikus időpontjában jelentettek.

Az ember a dolgok ilyen állapotánál annál inkább megzavarodott, mivel nem volt megalapozatlan a gyanúsítás, hogy maga a görög rítusú nem unitus metropolita a kezei voltak benne a háttérben a játszmában, akit az a távlati cél vezérelt, hogy a nevezett, a vallási ösztöntől vakon vezetett népnél nagyon sokat jelentő joghatóságát Erdélyre is kiterjeszti.

Ha külön minden előzményt („Vorgänge“) közelebbről ismerni és mérlegelni akarunk, vagyis hogy ^(381r)

Imo Az unió munkálatok az Erdéllyel közvetlenül határos Bihar megyében és a váradi egyházmegyében három évvel azelőtt újból mozgásba jöttek

2do A metropolitának ugyanazon rítus aradi püspökét a nevezett váradi egyházmegyében az egyházi joghatóság beszüntetésére meglehetősen nyomatékosan kellett kényszerítenie

⁴⁴ olyan áthúzott, de a szöveg alakulásának nyomon követése szempontjából fontos szöveg

⁴⁵ „Vorspiegelungen“: hiúságai, ábrándjai

3tio Ebből kifolyólag mindenképpen félő volt a rác klérus beavatkozása, amely Erdély szomszédságában már akkor nagyon veszélyes volt, és azzal fenyegetett, hogy a legvisszásabb következményeket vonja maga után

Minden esetre Ófelsége ezt az először megjegyzett körülményt semmiképpen sem kegyeskedett annak az állításnak az alátámasztására felhasználni, hogy [a dologban – K.K.Á.] az ottani püspökök és a rajtuk kívüli latin klérus részben elégtelen, részben 'ülzött buzgalommal véghezvitt magatartása lett volna a hibás.⁴⁶ Az ezekben a dolgokban a Magyar Udvari Kancellária ^(381v) expedíciója által kiadott rendeleteknél én, az elnök is tanácsom által hasonló mértékű részt vállaltam, mint annak [a Magyar Udvari Kancellária expedíciójának – K.K.Á.] vezetője. Mindez csak annak az ügynek az összefüggése miatt jegyeztetett meg, amelyről a három tárgy alapján szó van („um welches es dreymahlen zu thuen ist“) nyílt hivatkozással az összes még élő konferenciaminiszterre, akik részt vettek az emiatt sokszor tartott tanácskozásokon.

Az Erdélyben egyre jobban elterjedő skizma fent érintett nyavalyája végül 1758 végén hozatott veszélyes erjedésbe. Az orosz császári udvarnál lévő akkori császári-királyi követ, gróf Esterházy Miklós még a nevezett év szeptemberében titkos jelentésében jelentette a nevezett orosz udvarnál is éppen előkerült Erdélyben és Magyarországon letelepedett hitsorsosaik vallási ügyeit. A jelentés által támasztott számos elgondolás és ezek az éppen olyan bizonytalan, mint amilyen kellemetlen esetek indították végül Ő Császári Királyi Apostoli Felségét arra, hogy ezt a ^(382v) számos fennálló körülmény és tárgy szempontjából kivételesen fontos ügyet egy következő, 1759 áprilisában elrendelt miniszteriális konferencián elővétesse.

Mind a Magyar Udvari Kancellária, mind az Illír Udvari Deputáció bevonatott ebbe a konferenciába, és az akkori magyar kancellár és többszörös Judex Curiae, gróf Pálffy Miklós által adott vélemény egyike volt az akkori tárgyalás legfontosabb tárgyainak. Először a nevezett Pálffy véleményező javaslatát egy külön, a metropolitától nem függő görög rítusú nem unitus püs-

⁴⁶ Értelmező magyarázó fordításom miatt közlöm az eredeti mondatot: „Diesen erstbemerkten umstand geruhen jedoch Euer May(estät) mit nichten dahin aufzunehmen, alß wann mann jenes so diesfalls zu selber Zeit veranlasset worden, alß einen minder richtig bestandenen Fürgang auszudeuten wolte, die theils mit einem übertriebenen eifer befangener Benehmung der dasige Bischofe und übrigen lateinischen Cleri hatte hieran vorzüglich schuld, an denen in dieser Sach getroffenen Fürkehrungen habe auch ich Praesident durch meinen Beyrath wie auch nach maaß alß die ergangene Verordnungen durch die damahls bey der Hung(arischen) Hof Canzley von mir geführte expedition geflossenen eine ebenmässigen Antheil, und es wird all dieses nur alß einen Zusammenhang des Geschäfts, um welches es dreymahlen zu thuen ist mit freymüthiger Beziehung auf die samentlich noch lebende Conferenz Ministres, welche denen hierwegen mehrmahlen gepflogenen Beratschlagungen beygewohnt haben, bemerkhet.

pök kinevezésére korlátozta, és ezután a fõnt említett Dionisius budai püspököt hozta javaslatba, mint egy szerény és a szükséges tulajdonságokkal rendelkező embert.

Ennek a javaslatnak az elfogadása után Őfelsége megparancsolta gróf Pálffy-nak, hogy a nevezett budai püspököt, Dionisiust ^(382v) hívja Bécsbe („herauf”), és ez a neki, Dionisiusnak elkészített iratra a nevezett év júniusában ide is jött.

Az ő idejövetele után Őfelsége méltóztatott von Ulfeld gróf főudvarmesternek – mint aki az erdélyi ügyeket felsőbb tekintésre intézte – megparancsolni, hogy báró Bartenstein bevonásával igazítsa el („constituiren”) a nevezett Dionisiust, és annak tudásáról, érzéseiről („gemüths beschaffenheit”) és magaviseletének („betragnus art”) egyéb vonatkozásairól előzetesen pontosan tájékozódjon.

Hogy Őfelsége ebbe a munkálatba a nevezett báró von Bartensteint egy annak külön adott legkegyelmesebb megbízásból vagy mint akkoriban már az Illír Udvari Deputáció elnökét méltóztatott belevonni, ebbe ez a leghűségesebb udvari szerv semmiképpen sem kíván közelebből belemenni. Ezzel szemben az itt sub A közölt („anverwahrte”) aktagyűjteményből („convolutum actorum” – esetleg aktakivonatból) fölös mértékben kivehető, hogy a nevezett budai püspökkel folytatott tárgyalások miatti fent nevezett legfelsőbb parancs hogyan vezetett a legerhesebb következményekhez. ^(383r)

Anélkül, hogy mindazt részletesen taglalnánk, hogy mi halasztotta a nevezett budai püspök tényleges elküldését Erdélybe és ottani beiktatását, a másik aktagyűjtemény („convultus actorum”) sub B közelebbi bizonyítékát adja, hogy maga az elhunyt erdélyi kancellár, gróf Bethlen a fent nevezett báró von Bartensteinnak az alábbi iratokat küldte meg előzetesen. A Dionisius püspök erdélyi beiktatásával kapcsolatban beérkezett Buccov tábornok féle jelentéseket azzal az esküformulával együtt, amelyet ennek a püspöknek le kellett tennie, a beiktatási publikációt és az emiatt Buccov tábornok számára kibocsátandó rescriptum beterjesztett fogalmazványát, és annak (fogalmazványát), amit ez utóbbi ez ügyben válaszolt.

Ami ezzel szemben az erdélyi nem unitus pópák jobb instruálására kért, erdélyi vagy bármely más születési és tartózkodási hely feltüntetésével ellátott listák 2. pontját illeti, ebben Őfelsége a sub C mellékelt múlt év március 9-i deputációs jegyzőkönyvből láthatja, milyen javaslatot tett ez a leghűségesebb udvari szerv a nevezett jegyzőkönyv utolsó pontjában. ^(383v) *Vagyis hogy egy hasonló tájékoztatást az Erdélyben található exempt skizmatikus budai püspöktől is be lehetne kérni a nevezett Nagyjefejedelemségben alkalmazott pópákat illetően, ahol a veszély még nagyobb, mint Magyarországon és a többi örökös tartományban. Ahol pedig a legfelsőbb tetszésű döntés semmit sem kifogásolt ebben a véleményező előterjesztésben, az Erdélybe kinevezett Dio-*

nisius püspök részére pedig a múlt év április 6-án egy különleges dekrétum, az Erdélyi Udvari Kancellária részére pedig egy barátságos átirat a sub D et E csatolt másolatok szerint kiadott.

Míndezekből az előadottakból Ő Császári Királyi Apostoli Felsege kegyeskedjen legkegyelmesebben megismerni és a legigazabb módon megítélni, vajon ez a leghűségesebb udvari szerv a rábizott kötelességek állandó és legaprólékosabb szem előtt tartásától eltért-e, amikor az előző, ez év január 19-i jegyzőkönyvében érintette a kérdéses pontot, hogy vajon Erdélyben ismét ki kell-e nevezni egy a gyakran megnevezett Dionisiushoz hasonló nem unitus görög rítusú exempt püspököt. A kifejezések a nevezett ^(384r) jegyzőkönyvben az általam, elnök által megfogalmazott véleménynek rögtön a bevezetőjében, *ahogyan én nevezetesen igen-igen távol vagyok attól, hogy már jelen pillanatban kimondjam azt, hogy Erdélybe egy másik görög rítusú nem unitus püspököt kellene kiküldeni egy exempt püspök minőségében, de még inkább attól, hogy én egy ilyen személyről szóló javaslatot még csak mellékeljek is.*

Végül véleményemet pusztán arra korlátoztam, hogy ebben a dologban egy s más attól az előzetes közelebbi betekintéstől és ismerettől függ, hogy számbelileg milyen erősek az erdélyi görög rítusú nem unitus hitűek, hogyan viselkednek jelenleg, és különben még mi a helyzet velük. Ezekben pedig tanácsos lenne mindegyik Erdélyben található püspöktől, latin és görög rítusútól, valamint a valószínűleg ott található görög rítusú nem unitus vikáriustól az ottani nem unitus vallásúak lényegi helyzetéről és állapotáról egy részletes („eine umständliche”)⁴⁷

Netalán eltiltana engem és a leghűségesebb Udvari Deputációt ^(384v) egy másik udvari szerv a tett javaslat kívánságával kapcsolatos beavatkozástól („gegen die anmuthung des gehegten Antrags”), de annak, amit a leghűségesebb Udvari Deputáció a dolgokban intézkedett, az indoka alapvetően két tézisen alapul

Először is, hogy ha egy újabb görög rítusú nem unitus püspököt kellene megnevezni Erdély számára, minden bizonnyal a nemrégiben elhunyt Dionisius püspök példája alapján a Magyar Királyság és annak kapcsolt részeiben („in dem König Reich Hungarn und dessen partibus annexis”) található nem unitus görög rítusú püspökök közül kerestetne ki. Egy ilyen püspökre pedig egy idegen irányítás alatt álló országból nem könnyen terjesztetik elő, hogy a nevezett nem unitus püspökök közül az összes ez ügyben számításba jöhető körülmény alapján ki lenne a legalkalmasabb Erdély számára. Bizonyára nem tud senki sem helyesebben és megbízhatóbban előterjeszteni, mint az ezekkel folyamatos kapcsolatban álló Illír Udvari Deputáció.

⁴⁷ mondat közepén félbehagyott és áthúzott bekezdés

Másodszor, hogy ha a Magyar Királyságban és csatolt részeiben letelepedett illír nem unitus klérusnak és népnek legkegyelmesebben adományozott privilégiumok az Erdélyben található nem unitusoknak éppen nem adományoztatnak oda („nicht zu statten kommen”), következésképpen ezek nem viselhetik magukat ^(385r) hasonlóan azokhoz, akkor mindenképpen szükséges lesz, hogy az előbbi nem unitusok tekintetében is egy bizonyos rendszer állapíttassék meg a jövőre nézve. És eszerint legyen mindaz megtárgyalva és elintézve ami őket illeti, anélkül, hogy ezeket a Magyar Királyságban és csatolt részeiben található nem unitusokkal egy számos aggodalmat keltő nexusba helyezné. Ennek a rendszernek a lefektetését indokolja, hogy jóllehet az erdélyi unitusok számos év óta léteznek, azok a szervek és miniszterek is, akik az erdélyi ügyeket korábban intézték, a többihez hasonlóan ebben az ügyben is minden előrelátással és érett megfontolással minden előforduló („beykommende”) körülményre és tárgyra tekintettel jártak el, ámde az Erdélyben található nem unitusok sokkal inkább megsokasodni mutatkozó száma, ott egy saját püspök kinevezése, az előbb érintett, néhány évvel ezelőtti, a skizma terjedése érdekében keltett visszas ízgatások és az erdélyi hatáskörök kezelésének és tárgyalásának jelenlegi körülményei ennek a dolognak jelenleg egy egész más alakot ^(385v) adnak.

Ezzel a legalázatosabb és legköteleességtudóbb előterjesztéssel minden esetre a leghűségesebb Illír Udvari Deputációtól nagyon távol áll, hogy csak gondoljon is arra, hogy ebben az ügyben a továbbiakban befolyást fejtsen ki. Az Öfelsége tetszése szerint meghozott döntés lesz ebben is, mint minden másban, magatartásának mértéke. A leghűségesebb Illír Udvari Deputáció továbbá megelégszik azzal, hogy biztos reménységgel lehet afelől, hogy legkegyelmesebb elfogadás („begnehmig”) tetszésre („Aufnahm”) szolgál minden fenti dolog egy ilyen fontos összefüggéssel bíró („bey einem so wichtigen Umstand gehegten”) és pusztán a buzgó vágytól hajtott figyelem hűséges jelentése az Erdélyből Magyarországra átterjedt aggasztó eset tekintetében.

Resolutio Caes^o Regia

Az Illír Udvari Deputáció aktivitása semmi esetre sem terjed ki az erdélyi nem unitus nép ügyeire

Mária Terézia

20/1770

Az Udvari Kamara 1770. jan. 6-i előterjesztése

cirk.: jan. 9., exp.: febr. 3.

Tárgy: Az erdélyi kinevezett kincstartó, gróf Clary számára tervezett intenció kérelmezett megerősítését illetően

R (részlet): A mellékelt instrukcióterv harmadik pontjához: a Caeteris paribus kigondolását teljesen elhagyni, és nyomatékosan megállapítani, hogy a jövőben senki más, csak katolikus juthat kamarai szolgálathoz. Ezen kívül más csak különleges („specialen”) parancsomra és különleges okokból lehet elrendelve. Ehhez még hozzáteendő, hogy az unitusok a latin rítusú katolikusokkal mindenben egyenlőnek tartandók, ezen belül a kamarai szolgálatok betöltésénél is, és az ő alkalmazásukra, ha megvannak a szükséges képességeik, különös gond fordítandó, mint ami az unió támogatásának és tartós megalapozásának legelőrevivőbb („vorträglichste”) eszköze.

37/1770

Az Illír Deputáció 1770. jan. 7-i előterjesztése

cirk.: jan. 9., exp.: jan. 12.

[Tárgy: Az aradi püspök joghatósága az Erdélyhez tartozó halmágyi járásban]

R (részlet): A halmágyi kerületet illetően meggondolás nélkül közölhető a metropolitával, hogy Erdély számára, ahová ez a kerület is tartozik, mielőbb ki lesz egy külön püspök nevezve, következésképpen az újonnan választott aradi püspök semmiféle joghatóságra nem vetemedhet ezzel kapcsolatban.

✱

38/1770

Az Illír Deputáció 1770. jan. 7-i előterjesztése

cirk.: jan. 9., exp.: jan. 12.

Tárgy: Sophronius Cyrillovich a jelentett okokból soha többé nem történő emlékeztetését illetően exempt erdélyi nem unitus görög püspökké (sic!)

✱

vide 3870/1769; 328, 491/1770

R: Az összegyűlt püspököknek azt a merészségét („Anmassung”), hogy arra vetemedtek, hogy a metropolitai joghatóság alól teljesen kivett („exempte”) nem unitus erdélyi püspökségre néhány választást tartsanak, a legnyomatékosabban megsemmisíteni („verheben”), és a történt választást semmisnek nyilvánítani.

Mivel Én függetlenül („independenten”) ettől a javaslattól Sophronius Cyrillovichot egyúttal ki kívánom nevezni erre az erdélyi püspökségre tekintettel az ő más dicséret jó tulajdonságaira, ennek megfelelően Hadickot megbízni, hogy ennek az ő kinevezését adja azonnal tudtára azzal az utasítással, hogy haladéktalanul ide kell utaznia, hogy alaposabban tájékoztassák akaratomról. Egyébként pedig éppen most közöltem az Erdélyi Kancelláriával a szükségeket az instrukció megfelelő („behöriger”) kiállítására érdekében.

Billet gróf Breunerhez: Az Én ő számára már ismert akaratomnak megfelelően az elhunyt erdélyi nem unitus püspök mellett vikáriusként álló Sophronius Cyrillovichot neveztem ki erdélyi püspökké, és egyúttal kiadattam a parancsot Haddicknak, hogy neki azt az utasítást adja, hogy haladéktalanul ide jöjjön. Az Erdélyi Kancelláriának ahhoz kell tartania magát, hogy számára az Én máshol kinyilvánított intenciómat a megfelelő módon megmagyarázza, és neki a hivatalos instrukciót kiállítsa, amelyről még ki kell kérnie az én döntésemet.

208/1770

Az Illír Deputáció 1770. jan. 21-i előterjesztése

cirk.: jan. 23., exp.: jan. 26.

Tárgy: A metropolita által rítusának püspökeivel egyetértésben beterjesztett korlátozása ünnepeiknek

vide 3405/1769

R: Elfogadom a tanácsoltat

311/1770

Az Udvari Kamara 1770. jan. 16-i előterjesztése

cirk.: jan. 31., exp.: febr. 1.

Tárgy: a Novakovics-féle hagyaték

vide 4714/1769; 539, 882/1770

R (részlet): Úgy feltételezem, hogy a Guberniumnak csatolt kimutatásban („Specification”) meg lesznek azok a kollektorok nevezve, akik a donumot behajtották a néptől, és azután a püspöknek nyugta ellenében átadták

328/1770

Blümegentől került az Államtanáchoz, exp.: 1770. jan. 28.

Billet gróf Breunerhez [a Cyrillovich számára készített adományozó oklevelek]:

Fogadja vissza a mellékelt előterjesztést az arra született resolúcióval együtt. Az átruházó oklevelekben („in denen Collationalien”) azt a kifejezést, hogy

„Episcopatus a Nobis institutum” kihagyni, ehelyett világosan kifejezni, hogy En ex pura gratia határoztam úgy, hogy egy püspököt engedek.

Különbem remélem, hogy az instrukcióban az összes feltétel és korlátozás, úgy ahogyan az Dionysius esetében történt, mellékelve van, a továbbiakban pedig hozzáadni, hogy a püspök a pópákkal a Gubernium előzetes engedélye nélkül semmiféle gyűlést nem tarthat, mint ahogy arra is gondosan ügyelnie kell, hogy egy pópa sem szenteltetheti fel magát: az országon kívül. Az illet a Guberniumnak minden esetben jelentenie kell, hogy az erre szükséges esetben akár nagyobb büntetést is kiszabjon.

491/1770

Az Illír Deputáció 1770. febr. 12-i notája

cirk.: febr. 13., exp.: hiányzik

Tárgy: [a karlócai metropolita joghatósága alól] kivett (exempt) erdélyi püspökké kinevezett és ide érkezett Sophronius Cyrillovich

R: Cyrillovich az én államminiszteremhez, gróf Blümegenhez utasítani, akitől ő egy s másban a további utasításokat meg fogja kapni

704/1770

Brevi manu im Staatsrath vorgekommen: a Commission in Transylvanicis 1770. febr. 21-i előterjesztése

(a továbbiakban az Államtanácsban használt rövidítéssel: b. m.)

cirk.: márc. 1., exp. márc. 1.:

Tárgy: Amellyel az újonnan kinevezett erdélyi nem unitus püspök adományozó oklevelei („Collationalien”) Ófelségének aláírásra előterjesztetik

R: Az Általam aláírt átruházási oklevelek ezennel visszaküldetnek. Redniket csak általánosságban („generaliter”), anélkül, hogy a jelenlegi körülményekről említést tennének, a nem unitus püspökkel való nyugodt és békés viselkedésre utasítani. A többiben: most már Cyrillovichnak, hogy megkezdhesse visszautazását, az instrukciót mihamarabb kiadni, amelyből mindenképpen kell küldeni másolatot a Guberniumnak is

882/1770

Az Udvari Kamara 1770. márc. 6-i előterjesztése

cirk.: márc. 15., exp.: márc. 22.:

Tárgy: a Novakovics-féle hagyaték, a legutoljára kiadott rendelet

R: A Thesaurariatust a továbbiakban arra utasítani, hogy csak azokat a propópákat és a klérus azon előjáróit hallgassák ki, akik által az elhunyt püspök a pénzeket a kerületekben („in den Bezirken”) összegyűjtette, és akiknek kézjegyét („Verzeichnung”) találták a püspök által hátrahagyott iratokban, semmi esetre sem szabad ugyanakkor ezt a kihallgatást az összes pópára és a nép egyes tagjaira („Personen”) kiterjeszteni

1143/1770

Az Oberste Justiz Stelle elnökének 1770. ápr. 3-i előterjesztése

cirk.: ápr. 3., exp.: ápr. 3.

Tárgy: báró Koller egy márc. 28-i előterjesztésével együtt: az erdélyi görög unitus fogarasi püspök Athanasius Rednick kérvénye az általa a genuaiaktól⁴⁸ a görög unitus szeminárium számára megvásárolt Kut falut, illetve a gróf Bethlentől emiatt ráérőszakolt pert illetően

R: Elfogadom a tanácsoltat

1331/1770

Az Udvari Kamara Pénzverési és Bányaugyi Ügyosztálya („in Monetariis et Montanisticis”) 1770. márc. 30-i előterjesztése

cirk.: ápr. 14., exp.: ápr. 22.:

Tárgy: a balászfalvi bazilita kolostor számára ingyenesen adományozandó 40 mázsa vajdahunyadi vasat illetően

R: Placet és ezt a hozzájárulást kegyből („aus Gnaden”) kívánom engedélyezni

1426/1770

Az Egészségügyi Deputáció 1770. ápr. 21-i jegyzőkönyve

cirk.: ápr. 24., exp.: ápr. 26.:

Tárgy: Imo az éppen elmúlt fél évben a Törökországból Erdélybe átlépett („herübergettene”) alattvalókat illetően

⁴⁸ egy genovai közkereseti társaság, hitelügyletei révén több zálogügy és per része Magyarországon is

R: Tudomásul veszem ezt a jelentést. Ennél az alkalomnál közölni kell gróf Odonellel, hogy a jelen körülmények között erre az idegen népre és különösen az egyháziakra a legszorgalmasabb figyelmet fordítsa

2105/1770

Az Erdélyi Bizottság 1770. jún. 6-i előterjesztése

cirk.: jún. 19., recirk.: jún. 25., aug 12., exp.: aug. 18.

Tárgy: azt a kérdést illetően, hogy az erdélyi oláh unitus pópák korlátozását illető („wegen restringirung”) expedíció és a többi, ami ehhez tartozik az Udvari Kamara által tanácsolt módon azonnal expediálandó-e, vagy ki kell ehhez várni a nyugodtabb időket a határoknál („in Confiniis”) vagy legalábbis a következő telet

Billet báró Kollerhez: Közlöm vele az Erdélyi Kancellária mellékelt előterjesztését együtt annak mellékleteivel avégből, hogy annak a tartalmát az Illír Deputáció pontosan mérlegelje, és ebben a kérdésben alkosson meg egy szilárd („solides”) szisztémát arról, hogyan lehetne az uniót Erdélyben a leghatékonyabban támogatni, és ebben mindazt, ami üdvöset idáig javasoltak szedje össze azokkal a javaslatokkal együtt, amit esetleg a Deputáció még a továbbiakban előterjeszteni gondol. Ennek a rendszernek a megfogalmazott tervét azután Nekem elfogadásra előterjeszteni

2667/1770

Az Egészségügyi Deputáció (sic!) 1770. júl. 20-ai előterjesztése

cirk.: júl. 31., exp.: aug. 3.

Tárgy: az erdélyi püspökké kinevezett Sophronius Cyrillovics Karlócán végbement fölszentelése („Consecrirung”) és az ő elmenetele püspökségébe

R: Tudomásul veszem ezt a jelentést

2999/1770

Az Illír Deputáció 1770. aug. 23-i előterjesztése

cirk.: aug. 28., exp.: aug. 30. együtt egy aug. 27-i kísérő irattal:

Tárgy: Az erdélyi uniót, illetve az ebben a kérdésben alkotandó rendszert illetően

R: Hogy a dolgokban idáig mit tárgyaltak, mihamarabb közlöm Vele.

Mivel Breuner viszi az erdélyi vallásügy elnökségét, ezért a rend szerint ebben a kérdésben hozzá kell fordulni, jóllehet jelen pillanatban nem rendeleteknek, hanem mindössze egy felügyeletet lehetővé tevő biztos szisztéma fogalmazványának kell megérkeznie.

Billet gróf Breunerhez (szept. 7.): az Erdélyi Kancellária minél hamarabb (szedje össze) az összes olyan rendeletnek és intézkedésnek („Anstalten”) az előkészítő iratait („Priora”), amelyek az erdélyi szent unió támogatására az utolsó néhány évben előírtak, (és) egy ezekről készített listával együtt küldje föl Nekem

3020/1770

Az Erdélyi Bizottság 1770. aug. 27-i notája

circ.: aug. 28., exp.: hiányzik:

Tárgy: Gregorius Major görög egyházi kérvénye, hogy engedjék el munkácsi őrizetéből („Arrest”)

Conclusum:⁴⁹ A bazilita Gregorius Major viselkedéséről („Aufführung”) gróf von Blümegen államminiszter úr őexcellenciája szóban ki fogja hallgatni az itt tartózkodó munkácsi unitus püspököt

3117/1770

Billet báró Kollerhez (exp.: 1770. szept. 4.):

[Tárgy: a munkácsi unitus pap Gregorius Major alkalmazása revizorként az Illír Nyomdánál]

A már közölt rendeletnek megfelelően tudott módon az itteni Illír Nyomdánál két egyházi revizort kell alkalmazni, és pedig egyet ex Clero ritus graeci uniti, és egyet a nem unitusok közül.

A jelenleg Munkácson tartózkodó Gregorius Major nevű unitus pap a halottak alapján rendelkezik az ehhez szükséges tulajdonságokkal, és mivel ő egyébként sem térhet vissza Erdélybe az Én rendeletnek megfelelően, így hozzájárultam, hogy Bradacs munkácsi püspök átvegye őt az ő egyházmegyéjébe, és azután az unitusok közül való revizornak javasolja, és hogy ő mint ilyen itt legyen alkalmazva, amely ügyben tehát a továbbiakat szükség szerint elrendelve kívánom tudni

⁴⁹ döntés, a resolutioval egyenértékű kifejezés

3185/1770

Az Illír Udvari Deputáció szept. 6-i előterjesztése

cirk.: szept. 11., exp.: szept. 15.

Tárgy: a munkácsi unitus pap Gregorius Major alkalmazása revizorként az Illír Nyomdánál

R: Mindenben elfogadom a tanácsoltat

3280/1770

Billet gróf Esterhazyhoz, gróf Breunerhez, gróf Chotekhez és gróf Lacyhoz (részlet) (exp.: 1770 szeptemberében):

{Tárgy: a Kurzbeck-nyomda, könyvbehozatal betiltása}

Mivel a bizonyos idővel ezelőtt Kurzbeck által itt újonnan elkezdett Illír Nyomda már jó előmenetelre tett szert, és mindenképpen remélhető, hogy a nevezett nyomdában az illír nemzet számára szükség rituális, mise-, ima- és iskolás könyvek hamarosan elégséges számban kerülnek ki a sajtó alól, ezért azt a döntést hoztam, hogy mostantól kezdve az összes ilyenfajta könyv behozatalát az összes örökös országba („in die gesamten Erblanden”) elközbás terhe mellett teljes mértékben meg kell tiltani

3337/1770

B.(revi) m.(anu) Stephan Rednik, a balázsfalvi szeminárium teljhatalmú megbízottjának („Plenipotentiarius”) legalázatosabb promemoriája

vide 3675/1770

Billet gróf Breunerhez (1770. szept. 20.): A mellékelt promemoriáról az Erdélyi Kancellária adjon kimerítő („vollständige”) tájékoztatást

3425/1770

Gróf Breuner 1770. szept. 19-i irata

exp.: szept. 26.

Tárgy: Egy összeírás az összes olyan rendeletről, amelyek az erdélyi unió támogatására adtak ki és az ilyen jellegű aktákról

R: Ezeket az aktákat a szükséges használatra visszatartottam, és a maga idején visszaküldöm a Kancelláriának.

Billet báró Kollerhez

Tárgy: a fenti összeírás közlése és kiegészítése

Itt mellékelve akarom most vele közölni az Erdélyi Bizottságtól megkért aktákat az erdélyi szent unió támogatására hozott rendeleteket illetően, együtt azok listájával, és egyúttal még közölni akarok néhány rendeletet, amelyek nem találhatóak meg ezekben az aktákban.

Mint Imo van egy olyan rendelet, hogy a skizmatikusok a vizitáció alkalmával az unitus püspököt be kell engedniük templomaikba és egyúttal meg is kell hallgatniuk prédikációját

2do a továbbiakban az az előterjesztés, hogy az erdélyi nem unitus nép számára egy adminisztrátort adjunk ideiglenes jelleggel egyházi felsőbbségként, az erre az adminisztrátori helyre szánt verseci püspök metropolitává választása miatt úgy módosított, hogy ehelyett egy bizonyos Cyrillovich időközben tényleges skizmatikus püspökké nevezetett ki, aki el is láttatott az ebben a helyzetben szükséges instrukcióval, és az ország főhadparancsnokára különösképpen is rábízott.

3tio Végül számára enélkül is ismert, milyen formában hozatott létre az Illír Nyomda, hogy az a külfölddel való veszélyes kapcsolatot („Nexus”) megszüntesse, és ezáltal annál jobban megkönnyítse az uniót

3675/1770

Az Erdélyi Kancellária 1770. szept. 26-i előterjesztése

cirk.: okt. 16.

Tárgy: Stephan Rednick promemoriájáról tekintettel az elhunyt Aaron fogarasi püspök végrendeletével kapcsolatosan expedialandó megerősítő okiratokra („Confirmationalien”), azután Kutfalva uradalom adományleveleinek („Fassionalien”) visszaküldéséről

vide 1143, 3337, 3960/1770

Billet báró Bruckenthalhoz: Ennek a zavaros dolognak a lényegi természetéről („eigentliche Beschaffenheit”) és arról, hogy kellene ebben végre tenni, tegye meg Nekem javaslatait

3684/1770

Az Illír Deputáció 1770. okt. 11-i előterjesztése

cirk.: okt. 16., exp.: okt. 19.

Tárgy: A nem unitus revizor Mihailovics kinevezése az Illír Nyomdához

R: Mivel a cenzornak nemcsak illír, hanem oláh és görög nyelven is tudnia kell, és Mihailovics a tanúsítvány szerint csak az elsőt érti, így noha ő alkalmazható jelenleg a metropolita által kívánt 300 f-tal erre, de a Deputációnak szereznie kell egy olyan személyt, aki az összes ilyen nyelven ért, és nem vagyok ellene, hogy ennek a javasolt 500 f-ot megadjam

3982/1770

Báró Bajtay erdélyi püspök 1770. október 30-i véleménynyilvánítása („Äusserung“)

Tárgy: Abban az ügyben, hogy [szabad-e] az erdélyi nem unitus püspök, Cyrillovich számára a lakóhelyet Resinar faluban kijelölni

vide: 4210/1770

Billet gróf Breunerhez: Elvárom, hogy báró Bajtay erdélyi püspök mellékelt véleménynyilvánításáról és az ebben az ügyben, az erdélyi nem unitus püspök lakóhelyének máshova helyezéséről már korábban beérkezett guberniumi jelentésről mihamarabb meghallgassa az Erdélyi Kancellária Vallási Ügyosztályának véleményét

4210/1770

Az Erdélyi Kancellária nov. 25-i előterjesztése

cirk.: nov. 27., exp.: nov. 29.

Tárgy: a Cyrillovich erdélyi nem unitus püspök számára kiválasztandó lakóhelyet illetően

R: A nem unitus püspöknek jelenleg Szebenbe kell a lakóhelyét helyeznie

4327/1770

Gróf Blümeigentől került az Államtanácsához báró Koller 1770. nov. 21-i előterjesztése

exp.: hiányzik

Tárgy: Gregorius Major

R: Amíg Bradacs unitus püspök itt lesz, ő maga fogja ellátni ezt a revíziót az unitusok részéről („ex parte Unitorum”). Az ő elutazása után pedig azonnal ide küldi Gregorius Major papot, aki a már kiadott rendeletnek megfelelő-

en csak próbaképpen alkalmazható és használható az illír könyvek revíziójára az unitus klérus részéről („ex clero unito”).

Ha már némely idő óta alkalmaztatik, és elégséges módon megvizsgálta-tott, a képességeinek eredményéről, következésképpen („folglich”) hogy az ő tulajdonságai alapján maradhat-e ebben az állásban, elvárom a további jelen-tést

62/1771

Baitay 1770. dec. 19-i Szebenben keltezett irata

Tárgy: a balázsfalvi szemináriumnak átengedett Kutfalva uradalmat illetően

Billet báró Bruckenthalhoz: Mivel most már Bethlentől is kieszközöltetett („zu werk gestellet worden”) a Kutfalváról szóló adományozó oklevél, és a szeminárium adományozó oklevele már amúgy is a Kancellária regisztráturájánál található, így ki kell állítani az új azonos tartalmú okiratokat

227/1771

Az Erdélyi Kancellária Vallási Ügyosztályának⁵⁰ 1770. dec. 18-i jegyzőköny-ve

cirk.: 1771. jan. 16., recirk.: febr. 3., exp.: febr. 6. (részletek)

{Tárgy: A nem unitusok kérelme, hogy püspökük lakóhelyét Erdély közepén jelöljék ki és az igaz hittől elesett katolikusok kérdése}

3tio A nem unitusok kérelme püspökük lakóhelyét Erdély közepén kijelölni

4to Az igaz hittől elesett katolikusok kérdése

R ad (1mo, 2do et) 3tio: Kiadott parancsaim megtörtént közlését tudomásul veszem

ad 4to: Annál inkább elfogadom a Bizottság által tanácsoltat, hogy a mostani idő körülményei között, különösen az uniótól eltérőknél nem szabad túlzottan nagy szigort alkalmazni, hanem a megtérést és az igaz hitben való megmaradást sokkal inkább üdvös tanítás, mint világi büntetés által kell kimunkálni. Mindazáltal viszont fontos, hogy az eltévelyítőket súlyosan megbüntessék, és az erről a kérdéstről szóló büntetőtörvényeket általánosan ismertté tegyék, mivel most nem hozok döntést. Akaratomat pedig ebben a kérdésben a maga idején tudtára fogom adni a Bizottságnak

⁵⁰ az eredeti megjelölés itt: „Siebenbürgische Kanzley in Religiosis”, ezzel egyenértékű más megjelölések: Siebenbürgischer Consessus in Religiosis, Consessus in Religiosis Transylvanicis, stb.

1038/1771

Billet báró Kollerhez

exp.: márc. 18.:

[Tárgy: Az erdélyi szent unió fellendítésével kapcsolatos összefüggő szisztéma tervének sürgetése]

Az erdélyi szent unió fellendítésével („Aufnahm”) kapcsolatban összefüggő szisztémát tervét a (lehető) leghamarabb nyújtsa be

vide 2058, 2755/1771

1503/1771

Az Erdélyi Kancellária Vallási Ügyosztályának 1771. márc. 8-i jegyzőkönyve cirk.: ápr. 23., (részletek)

[Tárgy: az akatolikusok által az unitus pópákra szórt gyalázkodások]

8vo az akatolikusok által az unitus pópákra szórt gyalázkodások

R ad 8vo: Hasonló módon még adjanak róla közelebbi tájékoztatást

2058/1771

Az Illír Deputáció 1771. máj. 23-i előterjesztése

cirk.: máj. 23.

Tárgy: Az uniós ügy Erdélyben [egy udvari tartományi kettős bizottság felállításának terve]

R: Elfogadom ezt a jól megfogott és legnagyobb részt az én már kiadott rendelkezéseimen alapuló tervet. De hogy ennek (a tervnek) a kivitelezését a jelenleginél megbízhatóbbá lehessen tenni. akaratom egy kettős bizottság („doppelte Commission”) felállítása a tárgy kezelésére („zur Behandlung der Sache”). Kettős bizottság, nevezetesen egy itt és egy magában a tartományban. Ezt (vagy ezeket – „solche”) parancsaimmal („Aufträge”) közvetlenül [irányítom], anélkül hogy ez ügyben bármit is a hatóságok által érkezne hozzá(juk) („ohne desfalls etwas durch die Stellen gelangen zu lassen”). Az udvari bizottság tekintetében az ő [báró Koller –K.K.Á.] az alábbiakban már bizonyított megfelelő ismereteibe vetem a bizalmamat. Ennek megfelelően az ügy igazgatását („Direction”) is őrá bízom a következő módon. Belátására bízom annak a néhány udvari tanácsosnak („ein- so andere”) a kiválasztását, akiket bevon ennek a bizottságnak a munkájába, de úgy, hogy köztük kell lennie az Erdélyi Kancellária egy tanácsosának is. Ezzel szemben a

tartományban a jelenlegi gubernátort rendelem a felállítandó bizottság élére, aki javasol néhány megbízható katolikus guberniumi tanácsost („ein Paar vertraute catholische Gubernial-Räthe”) és egy Thesaurarius-tanácsost mindenképpen tagnak („pro assessoribus”). A latin püspököt azonban mindenfajta kellemtelenség elkerülése végett rendes tagként nem vonhatja be, csupán az ügy természete szerint („nach Beschaffenheit der Sache”) kell a tanácsát kikérnie. A tartományi bizottság nem fog még az udvaritól sem függni („wird ... von der hiesigen keinen Abhang haben”), hanem jelentéseit közvetlenül az én kezeimhez kell küldenie. Erről a magamnak fönntartott jog alapján minden esetben kikérem az udvari bizottság hivatalos véleményét. Az ez alapján szükségesnek ítélt intézkedéseket azonban, és mindazt, amit egy s más hivatal számára szükségesnek látok előírni, a hatóságoknak közvetlenül adom parancsba („unmittelbar an die Stellen gelangen lassen werde”).

Eszerint az akaratom szerint készítsen a legsürgősebben egy világos és foganatos („bündig”), mégis lehetőség szerint rövidre fogott instrukciót mind a maga, mind az Erdélyben létesítendő bizottság számára. Ezeket terjessze elfogadásra elem. Az instrukcióba („wobey”) bele kell vennie, hogy a tartományi bizottságnak mindenkor meg lesz engedve, hogy kinyilvánítsa, ha van a beterjesztett tervekben („Vorsehungen”) kívül olyan további hasznos rendelkezésre (Befehl) javaslatuk, amelyet a szent unió fellendítése („Aufnahm”) érdekében elő tudnának terjeszteni, és erről az én további utasításomat („Belehrung”) várják. A javaslatot pedig mindig az adott körülményeknek megfelelően („nach jeweiliger Beschaffenheit der Umstände”) kell megtenni

2755/1771

Az Illír Deputáció júl. 20-i előterjesztése

cirk.: aug. 6.

Tárgy: Egy kettős bizottság felállítását illetően, nevezetesen itt és Erdélyben az ottani uniói ügyek kezelésére

Őfelsége parancsára reponáltatott

2892/1771

Az erdélyi gubernátor aug. 7-i irata

cirk.: aug. 19.

Tárgy: a nagyszebeni és a brassói görögöket illetően, akik lelki dolgokban („in spiritualibus”) nem függték idáig az erdélyi nem unitus püspöktől, illetve általánosságban minden idegen pópát és szerzetest illetően

Billet báró Bruckenthalhoz: A szebeni és brassói görögök nincsenek alávetve lelki ügyekben az erdélyi nem unitus püspök joghatóságának, és Törökországból hozatnak maguknak lelkigondozókat. Azt akarom, hogy ezt a rendetlenséget szüntessék meg, ezért haladéktalanul alakítsák úgy a dolgokat, hogy ilyen esetekben azt a mértékadó rendelkezést alkalmazzák, amelyet a Magyar Királyságban, Horvátországban, Szlavóniában és a Temesi Bánságban 1770-ben bevezetett regulamentum tartalmaz. Nevezetesen, hogy örökös országaimban („in Meinen Erblanden”) idegen pópák lelkigo. Jozásra nem alkalmaztathatnak, és még kevésbé engedhető meg, hogy ilyen egyháziak az én kifejezett engedélyem nélkül a tartományokban tartózkodjanak, hanem az ilyenek azonnal a határon túlra üzendők („abgeschafft”)

Billet báró Kollerhez: Közlöm vele ezt az unió ügyébe vágó notát és azt, amit az Erdélyi Bizottságnak kiadtam, hogy ő is beletekinthessen és ehhez tarthassa magát.

3373/1771

Az Illír Deputáció 1771. szept. 26-i előterjesztése
cirk.: okt. 1.

[Tárgy: a balázsfalvi unitus nyomda és cenzúrája]

Billet gróf Auersperghez (exp.: okt. 5.): Adjon tájékoztatást arról, hogy milyen könyvek nyomtattnak a balázsfalvi unitus nyomdában, és mi van a cenzúrával?

MOL F36 7r-v; 9r-v; 13r

Gróf Auersperg 1771. nov. 8-i notája

[Tárgy: a balázsfalvi unitus nyomda és cenzúrája]

Ez év október 5-i keltezéssel Öfelsége az alábbi Handbilletet kegyeskedett hozzám intézni: „... Adjon tájékoztatást arról, hogy milyen könyvek nyomtattnak a balázsfalvi unitus nyomdában, és mi van a cenzúrával?”^(8v)

Ennek következtében Rednik unitus püspöknek azt az utasítást („Auftrag”) adtam, hogy ne csak az Öfelsége által a fönt említett ügyben adjon olyan hamar, ahogy csak lehetősége engedi a lehető legmegbízhatóbban felvilágosítást, hanem azt az uniós ügyben általam kért információt is gyorsítsa meg, amelyet legalázatosabban október 23-án felküldött notáimban érintetem. Amit ebben a kérdésben ez év november 3-i és 5-i dátummal válaszolt, Öfelsége kegyeskedhet az eredetiben csatolt iratból látni. Az én legalázato-

sabb, legkevésbé célra vezető („allerunterthänist ohnzielsezige”) ^(9v) véleményem, ami a püspöknek a nevezett nyomdáról beadott tájékoztatását illeti, a következőkben áll

1mo hogy az oláh könyvek külföldről való behozatalának tilalmát, amelyet a mellékelt 1768. június 6-án kelt császári-királyi udvari dekrétum tartalmaz és ugyanezen év július 23-án per Circularia lett közzétéve, meg kellene újítani. Emellett az ilyen csempészekre az elkobzás büntetése mellett még egy tettség szerinti büntetést is ki kellene szabni, hogy így ezt a bajt („Übel”) annál biztosabban lehessen távol tartani, és hogy a nevezett nyomdát hatékonyabban meg lehessen segíteni, amelynek a bevételei az áldott emlékü Aaron unitus püspök által alapított szemináriumra vannak szánva.

2do hogy éppen ezt a Gubernium részéről, ahogy az 1768-ban nem történt meg, közöljék a Thesaurariatusszal, hogy az ebben a kérdésben a határoknál lévő harmincadhivatalokat a szükséges módon utasítsa

3tio hogy az oláh politikai („Wallachisch-Politischen”) könyveknek a revíziójára, amelyek Balázsfalván a nyomtatásra kerülnek, a Gubernium személyzetéből ^(9v) („aus dem Mittel”) néhány külön, az oláh nyelvet jó tudó személyt kellene kiválasztani, amit idáig éppen úgy elmulasztottak.

Végül 4to hogy azokat a könyveket, amelyeket Moldvából csempésznek Erdélybe, és a római katolikus vallás az unióval együtt a lutheránus és kálvini szektához hasonlóan tévтанításként kárhoztat és egyházi átokkal sújt, a nem unitusoknak is, a püspöküknek el kell vennie és a Guberniumnak be kell küldenie. Az pedig tűz által semmisítse meg azokat, mivel azok nemcsak a szent unió felvételére a legkárosabbak, hanem azért is teljesen jogos a megsemmisítésük, mivel azok azt a ^(13r) vallást gyalázzák és sértegetik a legvakmerőbb módon, amelyet az uralkodó („Landesfürst”) is vall.

^(9v. 13r) R: Ez a tájékoztatást, és a balázsfalvi nyomda jó állapotát örömmel veszem tudomásul. Ő azonban még küldjön be egy minden már ott kinyomtatott könyvről szóló listát. A jövőre nézve elrendeltem, és az Erdélyi Kancelláriának tudomására adtam, hogy az unitus püspök, valahányszor egy új könyv adatik a sajtó alá, az általa engedélyezett kéziratot vagy máshol („anderwärts”) nyomtatott példányt előzetesen mindenkor neki, a gubernátornak is elő kell terjesztetni, a netalán közbejövő politikai szempontok miatt, amelyről azután csendben esetleg egy s más tanult és méltó latin egyházzal tanácskozhat

HHStA StR P 3570/1771

Az Erdélyi Bizottság okt. 19-i előterjesztése

cirk.: okt. 22.

Tárgy: idegen pópák kitiltása

[A döntést nem írtam elkülönítve ki, valószínűleg egyszerű tudomásul vétel – K.K.Á.]

3845/1771

Az Illír Deputáció nov. 11-i előterjesztése

cirk.: nov. 12.

[Tárgy: egy uniós akta visszaadása a Kabinetből az Erdélyi Vallási Ügyosztálynak]

A döntés rendelkezik egy uniós akta visszaadásáról az Erdélyi Vallási Ügyosztálynak „innen” [a Kabinetből – K.K.Á.]

4011/1771

Az Illír Deputáció nov. 21-i előterjesztése Auersperg nov. 8-i notájáról

cirk.: nov. 27.

[Tárgy: Auersperg nov. 8-i notája, a döntés közlése gróf Breunerrel]

R: A püspök által engedélyezett vagy máshol kinyomtatott könyvet a gubernátornak, aki ezután egy s más tanult és méltó egyházzal tanácskozzon. Másban ennél a kívánatos, nagyon érzékeny műnél minden újítást gondosan kezelni kell. A talán ott található gyalázkodó könyvek miatt beterjesztett vizsgálat és publica helyett meg kell azzal elégedni, hogy ezek, ha ilyenek előkerülnek, megsemmisíttessenek és betiltassanak

Resolutio (Auersperg gubernátor 1771. nov. 8-i iratára): Ez a tájékoztatást, és a balázsfalvi nyomda jó állapotát örömmel veszem tudomásul. Ő azonban még küldjön be egy minden már ott kinyomtatott könyvről szóló listát. A jövőre nézve elrendeltem, és az Erdélyi Kancelláriának tudomására adtam, hogy az unitus püspök, valahányszor egy új könyv adatik a sajtó alá, az általa engedélyezett kéziratot vagy máshol („anderwerts”) nyomtatott példányt előzetesen mindenkor neki, a gubernátornak is elő kell terjeszteni, a netalán közbejövő politikai szempontok miatt, amelyről azután csendben esetleg egy s más tanult és méltó latin egyházzal tanácskozhat

Billet gróf Breunerhez: Az unitus püspöknek, valahányszor egy új könyv adatik a sajtó alá, az általa engedélyezett kéziratot vagy máshol nyomtatott példányt előzetesen mindenkor a gubernátornak is elő kell terjesztenie a netalán közbejövő politikai szempontok miatt, amelyről azután a gubernátor csendben esetleg egy s más tanult és méltó latin egyházzal tanácskozhat. Ezen kívül a szebeni cenzúrabizottságtól („Bücher Censur Commission”) néhány jegyzőkönyvet bekérni és a maga idején betekintésre Nekem előterjeszteni

4320/1771

Az Erdélyi Bizottság dec. 18-i előterjesztése

b. m. került elő az Államtanácsban

Tárgy: A nagyszebeni és brassói két görög kereskedőtársaságnak a szebeni nem unitus püspök alá vonása egyházi ügyekben

R: Placet, bár török alattvalók és török tartománytól függőek, ezért ennek a meggondolandó körülménynek a lényegéről adjanak pontosabb tájékoztatást.

MOL A108 20. csomó 156r–165v

Allerunterhänigste Nota (egyéb adatok nem ismeretesek)⁵¹

[Tárgy: Az erdélyi uniós munkálatok]

[Történeti áttekintés 1760-tól kezdve]

[A vallási és az uniós ügyek hivatali kezelése és az ebből adódó hiányosságok]

⁵¹ Keletkezését két adat alapján lehet pontosan meghatározni: Az irat arról beszél, hogy Kutfalva uradalom éppen ebben az évben adatott át a balázsfalvi unitus szemináriumnak. Ennek a birtoknak a végleges átadásáról az Államtanácsban belül 1771 januárjában született döntés (lásd fent), tehát ez minden bizonnyal még ebben az évben megtörtént. 1772. január 5-én viszont már gróf Blümegen nyilvánított véleményt erről az iratról egy saját iratban. Ez alapján a két adat alapján az irat keletkezését 1771 legvégére kell tennünk.

Szerzőjének beazonosításához olyan az irat személyes vonatkozásai nyújtanak támpontot: Az irat „allerunterhänigste Nota”, vagyis az uralkodónőhöz intézett személyes felségelőterjesztés.⁵¹ Ilyet az Államtanács jegyzőkönyvei alapján az 1770-es évek elején kizárólag az uralkodónő legközvetlenebb munkatársai, a hivatalvezetők és az uralkodónő bizalmasai intézhettek hozzá. A szerző 1771 végén már hat éve volt az Erdélyi Udvari Kancelláriánál, egy másik helyen pedig Szebenben tartózkodásának idejéről beszél. Ezek alapján a szerző személyét báró Bruckenthal, az Erdélyi Udvari Kancellária vezetőjét tekinthetjük.

1760-ban Őfelsége bízta meg báró von Buccov főhadparancsnokot („dem commandirenden Generalen”) és egyúttal guberniumi elnököt az unió ügyének („Unions Geschäft”) főfelügyeletével és megindításával („Einleitung”), illetve a skizmatikusok elkülönítésével. Noha ő egy külön („eigene”) bizottságot állított fel erre, és ebbe többek között elsősorban báró Moeringert, akkori tartományi főhadbiztost vonta be. Ennek ellenére („alleine”) ebben az ügyben („Gegenstand”) is saját szokását követve nem mindig ezekkel közösen fogott a dolgokhoz („zu Werk gegangen”), hanem gyakran közvetlenül Őfelségéhez küldte jelentéseit, és az őhöz intézett, nem az Erdélyi ^(156v) Kancellária útján, hanem néha csak a Kabinetben keresztül kiállított legfelső döntéseket szóbeli parancsokkal, vagy valamikor írásbeliekkel érvényesítette, anélkül azonban, hogy a parancs alapjául szolgáló iratot („Grundlage”) bemutatta vagy a guberniumi levéltárba leadta volna. Még az is előfordult, hogy egy s más pontban maga hagyta figyelmen kívül saját, már korábban elfogadott javaslatának végrehajtását. Különösen, amikor egyrészt számos körülmény megváltozott, miután 1762-ben azt javasolta, hogy a reguláris regimentek rekrutáit kizárólag („bloß”) a skizmatikus oláhokból állítsák ki, a határőrségbe („zur Gränz Militz”) viszont kizárólag unitus oláhokat vegyenek föl, másrészt pedig, mivel a határőrség felállítása közben sok szökés adódott, és nem volt tanácsos ezt az ügyet ⁽¹⁵⁷ⁿ⁾ teljes pontossággal és komolysággal szorgalmazni („betreiben”).

Ezen okok miatt és különösen amiatt, mivel nem sokkal báró von Buccov halála után valószínűleg nem a szükséges alapossággal kezelték a hátrahagyott Őfelsége szolgálatához tartozó iratokat, így különösen a báró von Buccov ideje alatt tárgyalt akták vesztek el („rührt den Abgang”), én magam sem tudtam ezekről alaposabb tájékoztatást kapni szebeni tartózkodásom ideje alatt, különösen, mivel akkoriban a guberniumi levéltár a legnagyobb összevisszaságban („Unordnung”) volt, és bizonyára nem is szántak elég fáradságot ezek előkeresésére.

Az itteni levéltárban, amelynek rendezését („Einrichtung”) és jegyzékbe foglalását („Verzeichniß”) ^(157v) 1765-ben szintén rám bízta, a legmondosabban ügyeltem arra, hogy összegyűjtsem mindazt, ami az unió ügyéhez tartozik. 1770-ben, amikor az Illír Udvari Bizottság az ilyen típusú akták közlését kérte, megkértem erőfeszítéseimet, hogy az összes őfelsége szándékához szükséges parancsot előkeressem. Magam néztem át minden aktát, de legnagyobb részt csak töredékeket („Fragmenta”) vagy összefüggés nélküli jelentéseket találtam.

Ennek oka kettős: az egyik oka, hogy egészen 1764-ig az unió ügyeket és több más egyéb vallási ügyet is az elhunyt báró von Bartenstein alkancellárral együtt tárgyalták, és így minden bizonnyal valami („einige”) a Cseh Kancellária levéltárában vagy magában ^(158c) a kabinetben található meg. A többi va-

lőszíniileg azért fekszik valahol, mert 1765 óta a Religiosa nem in gremio a Kancelláriánál tárgyalatik, 1768 óta pedig, amikor Őfelsége megparancsolta, hogy a vallásügyi aktákba („Acten in Religiosis”) ne engedjék meg az általános betekintést, ezek nem kerülnek többé a levéltárba, hanem az udvari tanácsosok egyike őrzi repertórium és lehetséges, hogy más egyéb szükséges („gehöriger”) rendszerezés („Ordnung”) nélkül.

Mindezt előrebocsátva, magától értetődik, hogy lehetetlen, hogy azok a információkat, amelyek a közölt irat tartalma alapján nem voltak kivehetők, innen [az Erdélyi Udvari Kancelláriából – K.K.Á.] meg tudjuk adni.

Ebből következőleg azon leszek, hogy egy s más esetben, amelyeket illetően ^(158v) az indoklás megvan a megtalálható aktákban, a szükséges dolgokat csatoljam, a többiit illetően pedig szeretném szerény („unvorgreiflichsten”) véleményemet előhozni, hogyan is lehetne ezek háttérét felderíteni.

[Az unió terjedését segíteni hivatott uralkodói rendelkezések]

Az első szempont alapján legalázatosabban elő kell terjesztenem, hogy

[1mo unitus kápolnaépités erősen skizmatikus többségű helyen]

Imo az a legfelsőbb döntés, amelynek megfelelően azokban a helységekb, ahol az unitusok csekély létszámuk miatt nem tarthatnak igényt a templomokra, a skizmatikusok építsenek ezeknek egy kápolnát, és ehhez mindenesetre 100 f támogatást adjanak ex Aerario: az itteni archívumban nem található meg semmi, ebből következőleg valószínűleg közvetlenül báró von Buccovhoz intézett parancs lehetett. Ugyanakkor viszont semmiképpen sem tűnik ^(159v) szükségesnek, hogy bolygassuk azt a kérdést, volt-e egyáltalán ilyen vagy nem., mivel a skizmatikusok nem érdemelnek semmiféle nagyobb kedvezményt, az unitusok részéről pedig ebből a szempontból, legalábbis az alatt a hat év alatt, ami óta a kancellárián vagyok, semmi általánosabb panaszt nem keltett, és ha különleges eset adódott, mindig ezek javára, úgy ahogyan méltányos, született a döntés.

[2do templomok odaítélése vegyes lakosságú helyeken]

2o megvan a Kancelláriának az a legfelsőbb döntés, hogyan kell tennie a templomok odaítélésénél a lakosság száma alapján, minden esetben, amikor az unitusok vagy a skizmatikusok az átadáshoz („Einantwortung”) vagy az építkezéshez fogtak, amelyet mértékadónak kell tekinteni. Ahogyan egy 1768-ban Károlyfehérvárból jelentett esetben a legalázatosabban előterjesztett véleményben erre hivatkozás is történt.

[(3^{uo}) Unitus-skizmatikus vegyes lakosságú helyek összeírása]

Noha az a megosztás, amelyet báró von ^(159^u) Buccov az unitusok és a skizmatikusok között tett, némileg ismeretes az 1760-ban kiadott pátensekből, mint amelyekben a helyek, ahol a skizmatikusoknak lakniuk kell, fel vannak sorolva („specificirt”), de nem ismeretes, hogy azóta telepedtek-e le egyéb helységeken. Ennek a felderítésére az alábbiakban ismertetem titkos javaslatomat. Annak a pontos felmérésére, hogy mely helységeken élnek unitusok vegyesen a skizmatikusokkal, egy összeírásra lenne szükség, amelyik korábban a határország felállítására kapcsán jelentkezett [eseményekre] tekintettel és 1769 óta a moszkvaiak („Moscoviter”) veszélyes szomszédsága miatt nem volt tanácsos, különösen, mivel az oláh nép enélkül is nagyon gyanakvó.

[(4^{uo}) Az unitus lelkipásztorok javára felállított alap]

Az unitus lelkipásztorok („Seelsorger”) ^(160^u) javára felállított alap felhasználásáról ezen a helyen semmi más nem ismeretes, csak ami az aktafordékokban előkerül.

[(5^{uo}) Az unitus püspök jelentése vizitációjáról]

Noha az unitus püspök 1768-ban tett egy jelentést vizitációjáról, de ez a jelentés inkább dogmatikai kérdésekre szorítkozik, mint arra a tárgyra, amiről tulajdonképpen szólnia kellene. Ez idő óta pedig ezzel kapcsolatban az unió helyzetéről semmiféle jelentést nem tett. Ahogyan neki hivatalviselését illetően általánosságban joggal vehetőek némely mulasztások a szemére.

[(6^{uo}) Az unitus papok számának korlátozása]

Gróf Odonel 1769-ben az unitus papok („Pfarrer”) szükséges létszámának meghatározása tárgyában azt a jelentést tette, hogy a szomszédságban történő nyugtalanságok miatt nem lenne tanácsos tovább folytatni a korlátozást. Az unitus papok ^(160^u) ellátását („Unterhalts”) illetően pedig a gróf Odonel és báró Bajtai püspök által tett közös jelentésben említetik, hogy ha az akkoriban föllelhető 1500 pápa számára a kongruát 150 f-ban határoznák meg, nagyon nagy mennyiségű pénzre lenne szükség.

[(7mo) Az unitus lelkipásztorok anyagi megsegítése]

Ezért történtek más javaslatok az elkerülhetetlen szükséghelyzet kezelésére („zur Steuerung der unumgänglichen Nothdurft”), de mielőtt ezzel kapcsolat-

ban ki lett volna egy végleges döntés („vollständige Entscheidung”) bocsátva, az 1769. december 15-i rescriptumban további tájékoztatás kéretett be, amelyre viszont még nem érkezett semmi válasz.

[(8°) A balázsfalvi unitus kolostor és alapítványa, Kutfalva]

A balázsfalvi kolostor ügyében tudomásom szerint 1768 óta semmi közelebbi tájékoztatás nem érkezett be, Kutfalva kamarauradalom („das Fiscal Gut Kutfalva”) éppen ebben az évben adatott át ^(161^v) teljesen az alapítványnak („der Stiftung”).

[(9°) Marosváradya és az elhagyott kolostorok]

Maros Varadgya birtok és néhány elhagyott kolostor tekintetében emlékszem, hogy a birtokosok, akikhez a földek („Gründe”) tartoztak, ezeket maguknak vindikálták, de hogy ezekkel a továbbiakban mi történt, nem jelentették.

[(10°) Az unitus az iskolaügy megjavítása]

A püspök és von Enzenberg főhadnagy javaslatairól az iskolaügy megjavítását illetően („Verbesserung der Schulen”) báró Bajtai püspök azt találta, hogy a Radna-völgyben („im Rodnaer-Thal”) előnyösebb lenne a latin, mint a görög egyház egy gimnáziumát fölállítani, és Őfelsége kegyeskedett ezt jóvá is hagyni.

[(11°) A Portugál Tőke felhasználása uniós célokra]

A Portugál Tőkéből nem tanácsos jelen pillanatban bármit is az unió javára fordítani, mivel még sok katolikus plébánia és iskolaépület felépítése van hátra. Alkalom szerint azonban, amikor ^(161^v) Bajtai püspök ez év végén megteszi jelentését ennek a felhasználásáról, Őfelségének egy s más közelebbről a szemé elé kerül.

Ebben áll az a kevés információ („Auskünfte”), amelyeket képes vagyok megadni, úgy, hogy az akták csak töredékesen állnak rendelkezésemre, és ezek is szétszórt állapotban, nevezetesen részben a levéltárban, részben csak in privato megőrizve, és így nem is lehet őket másként megtalálni, csak nagy idővesztéssel.

[Javaslatok]

Ennél fogva az eszközökön („Mittel”) múlik, amelyek által közelebbi ismeret nyerhető teljes összefüggésében, anélkül hogy a tartományban felháborodást („Aufsehen”) keltenénk, ami annál is inkább elkerülendő, mivel a lutheránusok és a reformátusok („Reformirten”) inkább a skizmatikusokhoz, mint a katolikusokhoz és unitusokhoz húznak.

^(162^r) Ezen szándékból bátorkodom Őfelségének jav.olni, hogy a gubernátort a következőkkel bízva meg

[1mo A Buccow-féle uniós bizottság iratai a Gubernium levéltárában]

Először A Gubernium levéltárában alaposan utána nézni, vajon nem találhatóak-e elő a Buccow idején uniós ügyekben felállított bizottság jelentései vagy jegyzőkönyvei. Mindenképpen ki kellene Möringer guberniumi tanácsost is kérdezni, aki ennek egy tagja volt, hogy ő nem tudna-e annak nyomát felfedni („entdecken”), hová kerülhettek ezek.

[2do Az 1760 óta az unitus vagy skizmatikus görögökkel kapcsolatban hozott rendelkezések összegyűjtése]

Másodszor Az összes 1760 óta az unitus vagy skizmatikus görögökkel kapcsolatban kibocsátott rendelkezést, amelyben egy Generale vagy Normativum van lefektetve („festgesetzt”) vagy legalábbis egy fontos ügyről („Haupt Gegenstand”) követel jelentést, egy olyan kivonatba összeírni („zusammentragen zu lassen”), amely ezek ^(162^v) fő tartalmát megmutatja. Utána Bajtai püspökkel egyeztetni („das Einvernehmen zu pflegen”), melyek lehetnek ezek közül azok, amelyek netalán pusztán a Gubernium számára szolgálnak vezérfonalként, és melyek azok, amelyeket már átiratban közöltek („intimirt”) az unitus vagy a skizmatikus püspökkel vagy legalábbis mihez tartás végett közölni kellene velük.

Ezek után az előkészületek után

[3^{io} Rednik püspöknek adandó feladatok]

Harmadszor Egy megfelelő ürüggyel („unter einem schicklichen Vorwand”) először is Rednik unitus püspököt Szebenbe hívni, és anélkül, hogy Őfelsége parancsáról bármit is közölnének vele (mint amitől ezek az emberek azonnal bátortalanok és gyanakvóak lesznek) pusztán azt elé terjeszteni, hogy a gubernátor maga in privato kielégítő ismeretet akar minden vallásról és nemzetről szerezni („beylegen”), és így mindegyiknek saját alkotmánya alapján akar

igazságot szolgáltatni, és mindegyiket meg akarja a saját alkotmányában ⁽¹⁶³⁷⁾ védeni, és neki a következő feladatokat („Aufträge”) adni

[1mo történelmi levezetés az unió sorsáról 1743 óta]

1o Hogy állítson össze („verfassen”) egy rövid történelmi levezetést („Deduction”) az unió sorsáról 1743 óta, amely évben a skizmatikusok nagy számú elszakadása („Abfall”) történt

[2do leírás arról, mi terjesztett az unió javára azóta, hogy ő a püspök]

2o Egy hasonló leírást arról, mi terjesztett elő („vorgebracht”) az unió javára azóta, amióta ő püspök

[3° a kizárólag unitusok és az unitus-skizmatikus vegyes lakosságú helységek településjegyzéke]

3o Azoknak a településeknek a jegyzékét, amelyeket pusztán unitusok által és azokat, amelyekben skizmatikusokkal vegyesen lakottak. Ezeket azonban az általa tett vizitációkon szerzett ismeretei alapján tegye, anélkül, hogy bármiféle összeírást vagy egyéb vizsgálatot rendelne el, és mellékelnie kell („beyrucken solle”), a vegyes lakosságú települések közül melyikben haladja meg az unitusok száma a skizmatikusokét körülbelül egy harmaddal vagy kétharmaddal vagy ^(163v) a felével. Amely jegyzéknél külön megjegyzendő lenne, hogy azokon a helyeken, amelyek benne szerepelnek az 1760-as pátensekben, a skizmatikusok jelenlegi száma csökkent vagy éppen megnövekedett az akkorihoz képest.

[4to az unió javára született rendeletek végrehajtása]

4o A neki bemutatott, a hozzá 1760 óta intézett rendeleteket tartalmazó kivonattal kapcsolatban mutassa ki, foganatosították-e ezeket, és ha igen, milyen mértékben, vagy milyen okok miatt akadozik azok végrehajtása

[5° javaslatok az akadályok elhárítására]

5o Mutasson rá azokra az akadályokra, amelyek eddig hivatala gyakorlása és a rendeletek végrehajtása útjában álltak, és hogyan lehetne ezeket az akadályokat megszüntetni.

[6° A balázsfalvi kolostor és alapítvány helyzete]

6o A balázsfalvi kolostor és alapítvány jelenlegi állapotáról és az ezeknél ^(164r) fennálló hiányokról („Gebrechen”) tegyen részletes jelentést. Ezen kívül jelentse, mi történt a károlyvárosi kolostorhoz tartozó Maros Varadgya birtokkal és a Fehér és Hunyad megyei két helyhez, Remete és Algyógy kolostorhoz tartozó földekkel („Grundstücken”), valamint a részben eltörölt („Caßirten”) félreeső helyen („abseits”) fekvő, részben skizmatikusokhoz távozott („abgefallenen”) kolostorok földjeivel.

[(4°) Cyrillovich püspöknek adandó feladatok]

Ezzel megegyező módon kellene a gubernátornak a skizmatikus püspököt is, ha az visszajött vizitációjáról, Szebenbe hívnia és tőle

[1mo azoknak a településeknek a listája, ahol a skizmatikusok egyedül vagy unitusokkal vegyesen laknak]

1o azoknak a településeknek a listáját („Verzeichniß”), ahol skizmatikusok egyedül vagy unitusokkal vegyesen laknak

[2do a skizmatikusokat illető rendeletek végrehajtásának kimutatása]

2o a skizmatikusokat illető ^(164v) rendeletek végrehajtásának kimutatását és

[3^{uo} történelmi levezetés 1743 óta, különös tekintettel a Novakovics püspök ideje alatt történetekre]

3o Egy történelmi levezetést 1743-tól kezdve, különösen a Novakovitz püspök ideje alatt történetekről bekérni

[(5°) A kapott adatok ellenőrzése]

Ezeket a megkapott jelentéseket azután Bajtai püspöknek átadni, hogy tegye meg hozzájuk megjegyzéseit. Tekintettel azonban arra, hogy valószínűleg mindegyik püspök többet igényel magának, mint ahogy az a valóságban van, úgy tűnik, a listákat illetően további óvatosságra van szükség, azokat a kontríbiós tabellákkal vagy más helyi összeírásokkal minden esetben összevetni. Különösen azokra a járásokra („Kreise”) nézve, ahol egyik vagy másik vallást illetően nagyobb szám van [arány értelemben – K.K.A.] van megadva vagy más nagyobb kétely merül föl a helyességről, ennek a kerületnek ^(165r) a katoli-

kus főispánja, vagy ha ezek reformátusok lennének, egy második ügyes („geschickten”) katolikus hivatalnok számára elkészíteni a kerületeikben fekvő helységek kivonatait azzal a feladattal, hogy titokban összeírás vagy vizsgálat nélkül ezeknek a kimutatásoknak a helyállóságáról tájékozódniuk kell, megjegyzéseiket pedig be kell küldeniük.

Ezen a módon talán átlátható lesz minden, ami mind az unitusokat, mind a skizmatikusokat illeti teljes összefüggésében. Különösen akkor, ha a gubernátor mindkét püspök bizalmát igyekszik megnyerni, és az ő tervét, valamint szándékát az összes guberniumi személy („Gubernial Individuis”) előtt [is] elrejtve tartja. Mivel a tapasztalat tanít arra, hogy gyakran még katolikus tagok által is, ha az ^(165v) ilyen feladatok kiterjedtek, akkor kifejezett gyanút és bizalmatlanságot okoztak a meggondolatlan beszédek.

Olvashatatlan szignó

MOL A108 20. csomó 154r-v

Gróf Blümegen 1772. jan. 5-i notája:

Tárgy: Annak módja, ahogyan meg lehetne összefüggően ismerni az uniós ügyben a dolgok menetét

A legenedelmesebben visszajuttatott („zurückfolgendem”) notából az tűnik ki, hogy az erdélyi uniós ügyet illetően, az ezzel kapcsolatos akták egyáltalán nincsenek rendben. És mivel ezt az ügyet 1760 óta már nem a rendes dicasteriális úton, hanem legnagyobb részét elkülönítve tárgyalják, és az akták néhány udvari tanácsosnál tartatnak, azokból, mivel csak darabonként („stückweise”) vannak meg, nem tudható meg az ügyek összeüggő menete.

Ez az irat ezért tartalmaz egy javaslatot arról, hogyan lehetne a gubernátor közvetítésével, az unitus és nem unitus püspök ügyes kihallgatásával *ezen uniós ügy egész folyamatának egy összefüggő* ismeretét megszerezni.

Ez ellen a javasolt mód ellen nemcsak hogy nincs a legkisebb kifogásom se, hanem mivel Ófelsége kegyeskedett rám bízni az elnökséget az erdélyi vallási ügyosztálynál („den Vorsitz bey dem Siebenbürgischen Religions Consess”), sokkal inkább kérem kell Ófelségét, hogy az utasítás eszerint a javaslat szerint kiadattathassék a gubernátornak. Aminél én még nagyon célszerűnek („für sehr dienlich”) látom, ^(154v) hogy Ófelsége kegyeskednék megbízni az Államtanács regisztráturáját, hogy az az Államtanács alatt („während des Staatsraths”) ebben az uniós ügyben kibocsátott legfelsőbb döntésekről egy másolatot adjon át nekem. Ezekből talán az aktákban hiányzó döntések nagy („beträchtlicher”) része pótolható, és sok információ levonható lesz.

R (Mária Terézia saját kezével): Ezeket directe gróf Blümegeennek küldeni, és időt nyerni, és hogy ez titokban maradjon

MOL A108 20. csomó 155r-v

Joseph Koller 1772. jan. 8-i notája

[Tárgy: az unióval foglalkozó votumívek kiadása Államtanács Kancelláriájából, hivatkozás báró Koller Ferenc 1771. május 23-i előterjesztésére]

A különböző az erdélyi uniós ügyben az utolsó években kibocsátott döntések találhatóak itt (mivel Ő Császári Királyi Apostoli Felsége azokat közvetlenül a Kancelláriából legkegyelmesebben kérte) az illő legmélyebb tisztelettel Őfelsége kezeihez átnyújtanak.

A votumívek („die Votanten Bögen”) maguk vannak csatolva, mivel egyedül a döntések másolataiból egy s más a dolgokban előforduló javaslatok nem biztos, hogy eléggé kivehetők.

Az az előterjesztés, amelyet az Illír Deputáció elnöke, báró von Koller ebben az ügyben 1771. május 23-án tett, kétség nélkül a Consessus in Religiosis számára a legjobban használható lenne arra, hogy az uniós ügyben kiadott eddigi rendeleteket összefüggésében lehessen látni.

Őfelsége által ismert módon ez [báró Koller – K.K.Á.] ezt a tárgyat egy külön bizottságon belül tárgyalta: Mind az Erdélyi Kancellária, mind az Államtanács részéről megkapott minden ebbe a dologba vágó aktát és parancsot, azért hogy ^(155v) a részben már kiadott rendeleteket, részben a szent unió támogatására („Beförderung”) egy rendszeres („ordentliches”) szisztémába össze tudja foglalni.

A nevezett időpontban tett előterjesztés ennek a rendszernek a teljes tervét tartalmazza, és így amennyiben Ő Császári Királyi Apostoli Felsége ezt elfogadja, báró Kollertől brevi manu még egyszer bekérhető, hogy a Consessus in Religiosis abba haszonnal beletekinthesen.

MOL A108 20. csomó 199r

Gróf Blümegeen 1772. jan. 21-i notája

[Tárgy: a Novakovich által a donum gratuitumból be nem fizetett pénz összege]

Kiderül belőle, hogy 11582 f 52 krajcárnak gondolták a Novakovich által a donum gratuitumból be nem fizetett pénz összegét – K.K.Á.

MOL A108 20 203r-v

Gróf Blümegen 1772. jan. 21-i irata gróf Auersperghez

[Tárgy: Bradács püspök fogarasi esküetele]

A Bradasch munkácsi püspök számára kiutalt és itt (Bécsben) ismételtet visszafizetendő 1000 f előleg, hogy a Pápai Szék parancsa szerint Fogarasra tudjon menni, az ottani püspökhöz a hűségeskü („Juramenti fidelitatis”) leté-
t-ére

MOL A108 20. csomó 380r

Gróf Blümegen 1772. febr. 15-i notája

[Tárgy: A balázsfalvi unitus nyomdában idáig nyomtatott könyvek jegyzéke]

A balázsfalvi unitus nyomdában idáig nyomtatott könyvek jegyzéke, amelyet gróf Auersperg a mellékletben beküldött, utoljára báró Koller kívánságára lett bekérve, akinek ez ezennel a további használatra közölhető, amihez egyúttal a legfelsőbb Billet-t [is a] legalázatosabban átnyújtom

R (Mária Terézia saját kezével): placet

HHStA StR P 586/1772

Az Illír Deputáció 1772. febr. 27-i előterjesztése

cirk.: márc.: 3.

Tárgy: az erdélyi balázsfalvi és más ott található illír és oláh nyomdákat illetően

R: A kért könyvek a megadott körülményekről való további tájékoztatással bekéretnek Auerspergtől

1061/1772

Brevi manu egy névtelen nyilatkozata 1772 ... (sic!)

Tárgy: az erdélyországi unió

Őfelsége parancsára reponáltatott

1106/1772

Az Udvari Kamara 1772. ápr. 26-i előterjesztése

circ.: máj. 1.

Tárgy: Az elhunyt Novakovics nem unitus püspök által a Kincstárba befizetett Donum gratuitum vizsgálata

Billet báró Bruckenthalhoz: Már öt éve húzódik ez az ügy

1287/1772

Az Erdélyi Vallási Ügyosztály 1772. máj. 13-i előterjesztése

circ.: máj. 21.

[Tárgy: A bécsi Pázmány-féle kollégiumban található két görög rítusú ösztöndíjas egyházi, Samuel Klein és Stephan Pap hazatérése]

Billet gróf Kollowrathoz: Az itteni Pázmány-féle kollégiumban található két görög rítusú ösztöndíjas egyházi, Samuel Klein és Stephan Pap hazatéréséhez a Kamara folyósítson egy mérsékelt összeget

1487/1772

Az Udvari Kamara 1772. jún. 15-i előterjesztése

circ.: jún. 16.

[Tárgy: Cyrillovich erdélyi nem unitus püspök fizetése]

R: Cyrillovich erdélyi nem unitus püspöknek pro praeterito, ebben az évben, pro futuro 2000 f-ot kifizetni

MOL A108 20 713r–714v

Gróf Blümegegen 1772. júl. 26-i notája

Tárgy: Novakovisch nem unitus püspök által befizetett donum gratuitumot illetően

Gróf Auersperg beszámolt róla, hogy a vizsgálatot éppen befejezték, Novakovich nem maradt hátralékban a kérdéses donum gratuitumot illetően, hanem még 3 f 33 krajcárral többet fizetett, mint amennyivel adós volt. Erről a kérdésről a guberniumi jelentés várható mihamarabb

HHStA StR P 2221/1772

Az Illír Deputáció 1772. szept. 4-i notája

cirk.: szept. 8.

Tárgy: A megüresedett görög rítusú unitus püspökség odaitélése („Conferirung”)

Billet gróf Blümegenhez: Mint Praesidis in religiosis vélhetőleg az ő kezeihez megy a guberniumi jelentés. Mivel időközben Koller a mellékelt előterjesztést nyújtotta be, amelyből és különösen a hivatkozásból („aus dem Allegato”) ki-vehető, hogy az unitus papság között ennek a püspökségnek a betöltése miatt némely viszályok („factiones”) törtek ki. Azért közöltem vele ezt a notát, hogy a maga idején saját látása szerint reflektáljon rá

2286/1772

Az Erdélyi Vallási Ügyosztály 1772. szept. 5-i előterjesztése

cirk.: szept 15.

Tárgy: A verespataki nem unitus templom az unitusokhoz

R: Most már, hogy a hőzöngő („aufwieglerisch”) pópákat eltávolították, szelidebb eszközökkel igyekezzenek rávenni a nem unitus közösséget („Gemeinde”) arra, adja át templomát, és csak abban az esetben, ha már semmi remény nem maradt arra, hogy ez elégséges, akkor használjanak erőszakot

2292/1772

Az Udvari Kamara 1772. szept. 14-i előterjesztése

cirk.: szept. 15.

Tárgy: Novakovicstról és a tőle bevételzett Donum gratuitumról

R: Ha lenne az elhunyt erdélyi nem unitus püspöknek olyan barátja, aki hagyatékára igényt tartana, akkor a fiscus a rendnek megfelelően citálja bíróság elé, és járjon el igénye ellen bírósági úton

MOL A108 20. csomó 27r-v; 31r

Gróf Blümegen 1772. szept. 27-i irata

[Tárgy: Gróf Auersperg véleménye az Illír Udvari Deputációnak a balázsfalvi illír nyomda megszüntetése ügyében tett előterjesztéséről]

Gróf Auersperg küldte be a jelenlegi legalázatosabb notát, amellyel ő az Illír Udvari Deputációnak a balázsfalvi illír nyomda megszüntetése ügyében („wegen Supprimirung”) tett előterjesztéséről a következőképpen nyilvánít véleményt.

Ezt a nyomdát Őfelsége előzetes tudomásával az elhunyt Aaron püspök állította föl az őáltala alapított szeminárium egyik [anyagi – K.K.Á.] alapjául („zu einem Fond”). Ennek megfelelően a („dieses”) szeminárium korlátozása („Beeinträchtigung”) nélkül nem lehet ismételten megszüntetni. Ez a megszüntetés ezen túl a nem unitusok között nagy felháborodást („Aufsehen”) okozna, és azt a végcélt, hogy ezek a könyveiket ^(27v) a bécsi nyomdából rendeljék meg maguknak, éppen úgy nem lehetne elérni („erzielen”), mivel nem könnyű korlátozni azt a lehetőségüket („Gelegenheit”), hogy azokat [a könyveket – K.K.Á.] titokban Moldvából vagy más idegen országból hozzák be. Ennek ellenére tulajdonképpen a cenzúra miatti összes probléma („Bedenlichkeiten”) megszűnik azáltal, hogy a könyveket az unitus püspököknek kell cenzuráznia, és öneki a gubernátornak is betekintést kell engednie.

Az adott körülmények mellett én is amellett a legengedelmesebb („gehorsamsten”) véleményen vagyok, hogy ezt a balázsfalvi nyomdát a továbbiakban is meg kell hagyni, noha a gróf Auersperg által neki javasolt privilegiumot nem adni meg neki, mivel az a régebbi, Kurzböcknek az itteni [bécsi – K.K.Á.] nyomdára adott privilégiumokkal nem lenne összeegyeztethető. ^(31v)

Az Illír Udvari Deputáció előterjesztését ennek megfelelően a következőképpen kellene elintézni:

Mivel az illír nyomda az elhunyt Aaron püspök által az őáltala alapított szeminárium egyik alapjául van szánva, és az én előzetes ismeretemmel állítattott fel, így az ilyen egyszerűen („glatterdinge”) nem szüntethető meg.

MOL A108 20. csomó 12r-v

Gróf Blümegeu 1772. nov. 30-i notája: Auersperg nov. 28-i notájáról

[Tárgy: Auersperg nov. 28-i notájája Cyrillovich erdélyi nem unitus püspök Bécsbe jöveteléről]

Gróf Auersperg erdélyi gubernátor legfőbb kérdése, hogy Bécsbe jöhet-e a nem unitus erdélyi püspök, hogy az iránta, klérusa és a nem unitus nép iránti legfelső kegyért köszönetet mondjon („sich zu Füßen zu legen”), egyúttal pedig ennek a tervezett útnak a kapcsán jobb rendbe tudná a Magyarországon Tolna megyében fekvő gazdaságát („Wirtschaft”). Én nem találok semmi kivétinálót abban, hogy a nem unitus püspököknek még ebben az évben megengedtéssék az idejövetel, mivel a hamarosan várható hó az oláh hegyeket rövidesen járhatatlanná teszi, és az erdélyi oláhok aggasztó szökéseit és a túl-

oldalról küldöttek („jenseitigen Emissarien”) odaérkezését megakadályozza. Az erdélyi nem unitus püspök távollétére három vagy négy hónapot^(12v) lehetne hagyni, és neki egyúttal meg kellene hagyni, hogy olyan intézkedéseket hagyjon hátra, hogy az ő távollétében a nép békében és rendben maradjon, és mindaz, ami netalán idáig bevezetett, megszakítás nélkül tovább mehessen.

R (Mária Terézia saját kezével): Placet, de csak húsvét után, mert most az unitusok vannak itt

HHStA StR P 141/1773

Az Udvari Kamara jan. 18-i előterjesztése

cirk.: jan. 19., exp.: hiányzik

Tárgy: az a kért legfelsőbb döntés, hogy a Novakovics-féle püspöki hagyaték-ból a legfelsőbb kincstárra jutó összeg a görög rítusú unitus szemináriumra vagy a katolikus árvaházra kell-e költeni

R: Ófelsége saját kezével placet⁵²

1429/1773

Az Erdélyi Egyházi Ügyek Osztálya („Consessus in siebenbürgischen geistlichen Angelegenheiten”) jún. 26-i előterjesztése

cirk.: jún. 29., exp.: júl. 2.

Tárgy: Az erdélyi görög unitus egyháziak kérelméről, hogy mérjenek ki a megfelelő megélhetéshez szükséges földeket („Gründe”), mentesítsék őket a kontribúció alól és minden elnyomás ellen védjék meg őket

vide 3351/1764; 195, 489, 1296, 1582/1765; 691, 756, 1074, 1694, 2294, 2557, 2661, 2955/1767; 1922, 2558, 3555/1769; 1801/1773

⁵² A döntés minden bizonnyal az árvaház javára született, hiszen egy 1770. február 22-én született döntés az árvaháznak ígérte nemcsak a tizedjövedelem egy részét természetben, különféle magyarországi egyházi jövedelmeket, hanem az udvari marsall bíróságára befolyó jövedelmekből 10 ezer forintot, az Erdélyben bevezetendő lottó jövedelmeit öt évre, az oláh borokra kivetett új vám jövedékeiből 10 ezer forintot szintén öt évre, illetve a *nemrég elhunyt Novakovich erdélyi nem unitus püspök hagyatékának a kincstárát illető részét, illetve annak a 100 ezer forint donum gratuitumnak a hátralékait, amelyet neki a nem unitus klérustól be kellett szednie és a kincstárba be kellett fizetnie.* 201/1770 az Erdélyi Bizottság in Religiosis jan. 17-i előterjesztése, január 23-án cirkulációba adva, exp.: febr. 22-én

R: a Consess javaslatára már pontosan kiadtam az 1768-as az unitus parókhukok pénzbeli fizetéséről szóló korábbi döntésem. Minden többi dologban elfogadom a Bizottság javaslatát.

Billet gróf Kollowrathhoz: Már korábban 1769. június 7-én kiadtam a Kamarának azt a rendeletet, hogy az Erdélyi Kancelláriával közösen („einverständlich”) tájékoztatást kell adniuk, hogy még miért nem expedáltak azt általam 1768. április 28-án kiadott döntést, hogy 1768. január 1-től minden egyes hivatalban lévő („fungirenden”) unitus plébánosnak 12 f-ot kell adni és minden következő évben egy további 4 f-os növekményt. Mivel azonban ebben a kérdésben mindeközéig egyáltalán semmi nem érkezett, így ezennel ismételt felszólítom a Kamarát, hogy a lehető leghamarabb adja meg Nekem ezt az információt

1801/1773

Az erdélyi Vallási Ügyosztály 1773. aug. 6-i előterjesztése
cirk.: aug. 12., exp.: aug. 13.

Tárgy: néhány a görög rítusú unitus klérus küldöttei által a legfelsőbb döntésre felterjesztett ügy tárgyalása [kifejtése – „Erörterung”]

Billet gróf Kollowrathhoz: Az Erdélyi Vallási Ügyosztály mellékelt jegyzőkönyvének minden pontjáról kérem a Kamara véleményét („Gutachten”), ahol közben az itt tartózkodó küldöttek számára visszautazásukhoz az 5. pontban javasolt 200 f azonnal és levonás nélkül kiutalandó és kifizetendő

1910/1773

Az Erdélyi Bizottság 1773. aug. 25-i előterjesztése
cirk.: aug. 31, exp.: szept. 4.

Tárgy: A normáliskolák erdélyi bevezetését illetően

R: Elsősorban Szebenben kell minél hamarabb megkezdeni a normáliskola módszerének bevezetését, és folyamatosan („nach und nach”) továbbvinni az országban, amely végből tegyék meg a javasolt publicatiót, de olyan formában, hogy egy év múltával azokon a helyeken, ahol a lakosok beszélnek a német nyelvet, nem vehető fel olyan iskolamester, aki nem járatos ebben a tudományban.

Azok, akik az árvaházban sajátítják el ezt a tanítási módot (auf diese Lehrart sich verwenden”), a tanítói hivatalok („Schulämter”) betöltésénél előnyben részesítendőek.

Mindkettő, az unitus és a nem unitus püspök is arra ösztönzendő, hogy küldjenek valakit az árvaházba, aki megtanulja ezt a módszert. A kért 50 példányt ingyen elküldeni.

Ugyanakkor minél hamarabb le kell fordítani az oláh és a magyar nyelvre is

2251/1773

Az Illír Udvari Deputáció 1773. szept. 18-i előterjesztése
cirk.: okt. 12., exp.: okt. 16.

Tárgy: Sophronius Cyrillovich nem unitus püspök által, illetve az összes nem unitus archidiakónus által benyújtott kérelem, amelyben az első Magyarországra való áthelyezését, a többiek privilégiumaikban és immunitásaikban való megvédésüket kéri

R: Tudomásul veszem

MOL F36 56r–57v

Auersperg 1774. jan. 31-i Bécsben keletkezett irata

[Tárgy: Gróf Koller véleménye. A Cyrillovich nem unitus püspök számára odaitélendő budai püspökség, nyugdíjának kérdése és Erdélyből történő eltávolításának haszna az ottani unióra nézve]

Teljes mértékben egyetértek az Illír és az Egészségügyi Deputáció elnökének, gróf Kollernek azzal a visszaküldendő véleményével, amelyet ez Cyrillovics erdélyi nem unitus püspök kérelmével kapcsolatban adott be. Cyrillovics a Magyar Királyság területén található budai vagy eszéki püspökséget kérte. Ha tehát Őfelsége legkegyesebben elfogadja ezt a véleményt, amely majdnem teljes egészében megegyezik a mellékelt 21-i nota javaslatával, akkor nem habozom, hogy Őfelsége nevében a nevezett püspöknek biztosítékot adjak, hogy teljes reménységben lehet afelől, hogy meg fogja kapni a budai nem unitus püspökséget. Ez azonban ez év májusának vége előtt nem fog bekövetkezni. Addig is pedig tartózkodjon ^(56v) Magyarországon vagy Bécsben, de semmi esetre se térjen vissza Erdélybe.

Tulajdonképpen ez a Cyrillovics a tegnapi napon nálam volt, és szóban megismételte a budai és eszéki püspökséggel kapcsolatos kérelmét azzal a kiegészítéssel, hogy a budai püspökséget annál is jobban szeretné megkapni, mivel Grabovác kolostor, ahol hét papja tartózkodik, ebben a püspökségben található. Erre én azt válaszoltam neki, hogy övé lehet a budai püspökség, de mindenképpen csak az eszéki püspökség nélkül, mivel nyomós érvek szólnak

ez ellen a bekebelezés ellen. Erre az említett püspök elmondta, hogy mindenképpen megelégszik azzal, amit Őfelsége felőle határozni fog, minden esetre reméli, hogy Őfelsége kegyeskedni fog személyre szólóan egy körülbelül 100 guldenes nyugdíjat élethosszig odaitélni, mivel neki a budai püspökség alig hatodannyi jövedelmet fog biztosítani, mint amit ő abban az erdélyi püspökségben élvezett, amelyet éppen most készül elhagyni. Ez a körülmény megérdemli a megértő hozzáállást, ezért szerény és alázatos véleményem szerint Cyrillovics püspöknek 500 f évi nyugdíjat kellene kiszabni, de mindössze személyre szólóan. Az a haszon, ami a szent unió számára a nevezett püspök Erdélyből való eltávolításából fog adódni, jóval nagyobb, hogysen a nevezett nyugdíjat megfontolás tárgyává kellene tenni, és ehhez hozzájön még az a körülmény is, hogy Cyrillovicsnak a budai püspökségbe történő áthelyezése nyomán egészen biztosan számosabb lesz a nem unitusok unióra térése. Ezzel közeledik az a lehetőség, hogy de facto, anélkül, hogy erről szó esne, teljesen meg lehessen szabadulni az erdélyi nem unitus püspöktől. Ennek a kinevezését különben is az erdélyi oláh nép azon zavargásai ^(57v) kényszerítették ki a legfelsőbb udvartól, amelyeket egy bizonyos Sophronius keltett 1759-ben között. Ez egy olyan előny, amelyet semmiképpen sem lehet semlegesen nézni. Mert ha az ember az ilyen dolgoknak, amelyeket megengedhetetlen és teljesen büntetésre méltó módon erőszakoltak ki a fejedelemből, a meghiúsítását és megsemmisítését a jó időben („zur bequemen Zeit“) nem keresi teljes komolysággal, úgy az a veszély fenyeget, hogy ez gyakran és egyre többek által fog megkíséreltetni egyre beláthatatlanabb következménnyel.

R (Mária Terézia saját kezével): placet

MOL A108 20. csomó 77r-v; 80r
Gróf Blümegeen 1774. március 9-i notája

A mellékelt legkegyelmesebben nekem küldött előterjesztés négy tárgyat tartalmaz

Imo A skizmatikus püspököt az Erdélybe való visszautazástól visszatartani

2do Titkárját, Demetrius Statiovichot visszahívni, istállóját és méhészetét, melyeket legnagyobb részt adófizetők kizsárolásával alapított, a fiskális direktor által bevonatni

3tio Néhány skizmatikus pópát és különösen is a szászvárosi protopópát megbüntetni, mivel a népet eltévelyítik és az unió terjesztését („Verbreitung“) akadályozzák, és végül

4to Még egyszer meg kellene tiltani, hogy ők az unitusokat sérteggessék, még kevésbé vonják azokat a püspök megkerülésével világi bíróságokhoz („ad forum laicum”)

[1mo A skizmatikus püspököt az Erdélybe való visszautazástól visszatartani]

A püspök a hírek szerint („dem Vernehmen nach”) már értesítettet, hogy ne térjen vissza Erdélybe, és talán a küszöbön álló illír Kongresszuson jó alkalom nyílik arra, hogy ezt a különben békeszerető és a skizmatikusok előítéleteihez nyakasan nem ragaszkodó („auf die Vorurtheile des Schismatis nicht hartnäckigen”) embert máshol lehessen elhelyezni.

[2do Titkárjának, Demetrius Statiovichnak a visszahívása, istállójának és méhészetének kérdése]

A titkárt illetően a dolog elhúzódása és a felháborodás miatt le kellene a vizsgálatról mondani. A legtanácsosabb az lenne, ha a püspököt az Illír Udvari Deputáció elnöke megbízná, hogy őt azzal az ürüggyel, hogy máshol van rá szükség, lemondassa. De az ő javait közelebbi bizonyíték és vizsgálat nélkül nem lehet elvenni.

[3tio Néhány skizmatikus pópát és különösen is a szászvárosi protopópát megbüntetni, mivel a népet eltévelyítik és az unió terjesztését akadályozzák]

Ami a két utolsó tárgyat illeti az ebben a kérdésben a múlt évben kiadott rendeletek, mindössze ugyanezen év augusztus 11-én újítottak meg, ezért mindössze a Guberniummal szabadna közölni, hogy az összes kerületben újólagnak publikálja, ^(80r) hogy azok a skizmatikus pópák, akik arra vetemednek, hogy az unitusokat a skizmatizmusra eltévelyítsék, vagy az unió útjába bármely akadályokat gördítenek, a korábbi rendeletek és az 1760. március 21-i pátens alapján a hatóságok által a legkeményebben meg lesznek büntetve.

[4to Még egyszer meg kellene tiltani, hogy ők az unitusokat sérteggessék, még kevésbé vonják azokat a püspök megkerülésével világi bíróságokhoz („ad forum laicum”)]

Abban az esetben is, amikor az unitusok részéről olyan jogos panaszok érkeznek, hogy őket másképpen nyomják el vagy jogtalanul világi bíróságok elé citálják őket. Ilyen esetben az 1773. augusztus 11-i leirat előírása szerint az unitusoknak sürgős támogatás nyújtandó. A szászvárosi protopópának külön is tudtára kellene adni az ellene beérkezett jelentést azzal a figyelmeztetéssel,

hogy a jövőben tartózkodjon minden olyan dologtól, ami hátrányos lenne az unióra, különben az első olyan esetben, amikor ezt megszegi, kiűzetik az országból.

MOL A98 7. csomó 218r–223v

Az Illír Deputáció elnökének 1774. okt. 1-jei véleménye („Wohlmeynung”)

[(1mo) Az erdélyi nem unitus klérust illető és a püspöki joghatóság alá tartozó („ad forum episcopale”) ügyek vitele a Budára áthelyezett görög rítusú nem unitus püspök, Cyrillovich távollétében]

A korábban Erdélybe kinevezett (angestellte”), majd később Budára áthelyezett görög rítusú nem unitus püspök, Cyrillovich legújabbán a következő kérdést tette fel. Hogyan kell viszonyulnia a korábban birtokolt erdélyi püspökség tekintetében az ő nagyszebeni vikáriusához, az ottani nem unitus klérushoz és a többi ilyen vallásúhoz. Ezt a kérdést az Illír Deputáció egy korábbi „A” jelzet alatt mellékelt előterjesztésében közölte az uralkodónóval, aki erre azt a döntést hozta, hogy azonnal hallgassam meg a nevezett püspök javaslatát. Cyrillovichnak arról kellett véleményt mondania, hogy az ő már bekövetkezett áthelyezése után átmenetileg, a további gondoskodásig kire bízna az erdélyi nem unitus klérust az ő ügyeivel, és hogyan kívánna ezekhez a dolgokhoz viszonyulni. ^(218v) Mind ezt, mind a többi dolgot, amint azt a „B” jelzet alatt mellékelt előterjesztés tartalmazza, a múlt hónap 9-én azonnal közöltem is a püspökkel, akinek a kérdésre adott, a „C” jelzet alatt mellékelt válasza a hónap 28-án meg is érkezett hozzám. Ebben a nevezett püspök azonnal megjegyezte, hogy ő Johann Popovich Hunyad megyei hondoli archidiakónust és parókhúst bízta megapidíjjal („mit einem täglich ausgeworfenen Gehalt”) mint helyettes ügyvivőt („vice gerentem”), hogy egyúttal vigye az ottani nem unitus klérust illető és a püspöki joghatóság alá tartozó („ad forum episcopale”) ügyeket, és ezekről az intézkedéseiről értesítette az erdélyi királyi Guberniumot.

[(2do) Egy görög rítusú nem unitus püspök újbóli kinevezése Erdélybe]

Ami azonban az Erdélyben található nem unitus klérust ^(219r) és népet illeti, az ő véleménye szerint ezek sem nem létezhetnek, meg sem maradhatnak egy püspök nélkül, mivel a klérus és a nép egész boldogságát abban leli, hogy püspököt bír és őt látja, ezen kívül számos olyan eset és ügy adódik, amelyet a nevezett archidiakónus és helyettes ügyvivő sem elegendetni, sem eldönteni nem tud. Ennek ellenére a további gondoskodásig meg kellene maradnia

ebben a tisztben, azt a kérdést azonban a továbbiakban tisztázni kellene, hogy honnan kell a további fizetését kapnia, és ezt a döntést neki, a püspöknek is tudtul kellene adni. Szerény véleményem szerint Cyrillovich nyilatkozata visszavehető arra a promemoriára, amit a püspök az előző évben adott át nekem. Ez közvetlenül azután történt, hogy Cyrillovich Erdélyből ide érkezett, és őt Őfelsége közvetlenül hozzám utasította. ^(219v) Ezzel kapcsolatban az Illír Udvari Deputáció meg is tette az itt „D” jelzet alatt mellékelte szükséges előterjesztést Őfelségének, amely előterjesztéshez mellékelte promemoriában Cyrillovich többek között fölvetette, hogy Erdély számára vagy egyáltalán nem szabadna görög rítusú nem unitus püspököt kinevezni, vagy ha annak a kinevezése mégis szükségesnek látszana, akkor az erdélyi születésű és ottani birtokos Demetrius Evastatievichet kellene erre szánni.

A további „E” és „F” jelzet alatt másolatban megőrzött, a volt erdélyi gubernátornak, gróf Auerspergnek Őfelségéhez küldött irataiból, amelyet Őfelsége legkegyelmesebben közölni méltóztatott velem, némiképpen kivehető, hogy Auersperg mindenek előtt azért támogatta Cyrillovich áthelyezését Erdélyből egy magyarországi görög rítusú nem unitus püspökségbe, hogy czáltal annál jobban ^(220r) lehessen a Szent Uniót terjeszteni Erdélyben.

A fentiekben előadott körülmények között egyrészt furcsának („befremdlich”) tűnik az a mód, hogy Cyrillovich 1774 szeptemberében milyen positive és határozottan ajánlja egy görög rítusú nem unitus püspök újbóli kinevezését Erdélybe, amikor azt 1773-ban csak feltételesen („conditonate”) vetette föl, másrészt nehezményezem, hogy a dolgok aktuális állásában adott be egy meghatározó jelentőségű döntést igénylő véleményt. A dolgok aktuális állása szerint ugyanis egyáltalán nem lehet tudni, hogy mindaz, amit jelentettek Őfelségének, hogy az erdélyi unitus püspök, Gregorius Major szorgalmas munkája nyomán terjed az unió, megállt-e a valóságban, vagy csupán hiú reményeken alapszik.

[(3tio) A görög rítusú nem unitus erdélyi püspökség létrehozásának körülményei]

Bizonyos, hogy 1755-ig ^(220v) Erdélyben egyáltalán nem volt görög rítusú nem unitus püspök kinevezve. Az ebben a kérdésben akkoriban tartott számos konferencia és koncertáció („Hof Stellen Berathung”) előterjesztései és jegyzőkönyvei alapján, amelyeket az Illír Deputáció őrzött meg, egyértelműen kivehetőek azok az okok, amelyek egy ilyen püspök kinevezéséhez vezettek Erdélyben.

A nyugtalan viselkedéséről ismert Nenadovich érsek és metropolita túlzott gögből és önzésből egyházi joghatóságát Erdélyre is ki akarta terjeszteni. Küldöttje, a ravasz Sophronius keltette az első visszaszögalmakat, amelyekbe

a nép került. Ekkor egyértelműen egy exempt püspök kinevezése látszott más közigazgatási vonalon („in Linea Politica”) foganatosított intézkedésekkel együtt a leghatékonyabb eszköznek arra nézve, hogy ezt a ^(221r) bajt („Unfug”) és az ebből származó aggasztó és visszás következményeket kezelni lehessen.

[(4to) Az Illír Regulamentum és a Magyarország és kapcsolt Részzeiben lévő görög rítusú nem unitus klérus szükséges korlátok közé helyezése]

Jelen pillanatban a Magyarország és kapcsolt Részzeiben lévő görög rítusú nem unitus klérus a kibocsátott regulamentum és más meghozott üdvös intézkedések által a szükséges korlátok közé helyzetetett, és az Illír Deputáció hatásköre szerint igyekszik is ezt minden szempontból ezek között megtartani, erről az oldalról tehát nem kell semmitől sem tartani.

Így noha elmaradt az erdélyi görög rítusú nem unitus püspök kinevezése, ez a kérdés mégsem tűnik olyan sürgősnek. Mivel azonban ez az ügy az adott időszak és világ körülményeire nagy hatást gyakorolhat („da jedoch dieses Geschäft auf die vorliegende allgemeine Zeit, und Welt Umstände eine merkliche Beziehung haben dürfte”), az adott időpillanatban éppen olyan távol állok attól, hogy ellenjavalmam egy új görög rítusú nem unitus püspök ^(221v) kinevezését, mint attól, hogy egy ilyen tárgyban beadott előterjesztést véleményével támogassam. Ebből a számos ellentétes megfontolás által befolyásolt ügyből („mit mehrfältigen Bedenklichkeiten verflochtenen Geschäft”) a legjobb kiutat („Ausweeg”) abban lehet találni, hogy

[Javaslatok]

[1mo új püspök kinevezésének halogatása]

Először Abban az esetben, ha az erdélyi nem unitus görög klérus és nép nevében kérelmet adnának be Őfelségéhez egy ilyen rítusú új püspök kinevezésére, azt Őfelsége el se vesse, de éppen úgy azonnal el se fogadja, csak kegyeskedjen ideiglenesen ezt a kérelmet elfektetni („einsweilen auf sich beruhen”).

2do titkos megbízás Brukenthal számára: tájékoztatás az Erdélyben letelepedett görög hitűek lényegi állapotáról, a nem unitus klérus elrendezéséről, vélemény egy új görög rítusú nem unitus püspök kinevezéséről

Másodszor A már amúgy is Erdélybe menő báró Brukenthal számára Őfelsége adjon titkos megbízást, hogy az szerezzon közelebbi tájékoztatást az Erdélyben letelepedett ^(222r) görög hitűek lényegi állapotáról, számukról, és arról, hogyan van az ottani nem unitus klérus elrendezve, és ezt mellékelj javaslatával küldje be Őfelségének arra vonatkozóan, hogy egy új görög rítusú nem

unitus püspök kinevezése mindenképpen tanácsos és szükséges lenne, vagy nem adódna abból gond, ha elmaradna.

[3° Az erdélyi unitus püspök, Major véleménye]

Harmadszor Az erdélyi unitus püspöknek, Majornak is kellene készíteni egy titkos megbízást, hogy tegye meg javaslatát egy új skizmatikus püspök kinevezéséről. Ehhez a javaslatához pedig pontosan mérlegeljen minden a kérdéssel összefüggésben lévő körülményt.

[4° Gróf Kollonich meghallgatásának kérdése]

Negyedszer Gróf Kollonichot, a hír szerint újonnan kinevezett erdélyi latin püspököt is ki kellene hallgatni, hogy ő az ottani dóm káptalan nagyobb prépostjától szerezzen közelebbi információt és terjessze elő Őfelségének, hogy tanácsos vagy akár szükséges lenne, vagy nem adódna abból gond, ha az adott időben elmaradna a görög rítusú nem unitus püspök kinevezése. ^(222v) Ha azonban tanácsos lenne Kollonichot ebben az ügyben mindenféle befolyástól távol tartani abból az okból, hogy még sem a püspökség átruházó oklevelét, még kevésbé a pápai megerősítő bullát nem kapta meg, akkor a negyedik pontban leírt megbízást közvetlenül a prépostnak kellene küldeni.

[5° Informálódás Johann Popovichról és Demetrius Eustavievichről]

Ötödször Ha a fenti információk a tanácsolt módon bekértek, nem lenne haszontalan egyúttal Demetrius Eustavievichről és Johann Popovichról jelenteni kellene, hogy milyenek az ő tulajdonságaik és jövedelmi viszonyaik („Ertragnuß Art”). Ehhez kellene azt a megjegyzést is csatolni, hogy ezek ^(223r) maradjanak-e tovább ebben a minőségben, illetve milyen alapból folyósított mekkora fizetést kellene kiszabni.

Őfelsége döntéséhez kellene még az alábbi megfontolások, mivel végül Őfelségének kell arra az előítéletes kérdésre („praejudical Frage”) is a további döntést meghoznia, hogy előnyös lenne-e, hogy a korábban előterjesztett Evastatievichet, vagy valaki más erdélyi születésű embert ^(223r) („ein Siebenbürgisches Landes Kind”) püspökké kinevezni vagy tanácsosabb lenne az ismételten bizonyított magatartás alapján („nach der wiederholt hergebrachten Benehmung”) a magyarországi tanult és szerény („bescheidenen”) archimandriták közül kinevezni egyet az erdélyi püspökségbe?

[(1mo) Cyrillovich erdélyi nem unitus püspök áthelyezése a budai püspökségbe]

Az, amit az Erdélybe kinevezett exempt görög rítusú nem unitus püspök által folyó év elején kérelmezett, hogy helyeztessen át a nevezett rítus egy Magyarországon található püspökségébe, szerencsés intézkedésnek bizonyult arra, hogy aggasztó felháborodás nélkül lehessen meg lehessen az erdélyi skizmatikus püspöktől szabadulni („sich entübrigen”). Ennek a kinevezése eredetileg amúgy is csak abból származott, hogy az elhunyt Nenadovich metropolita mérészkedett joghatóságát Erdélyre is kiterjeszteni. [Ez a püspökség – K.K.Á.] Hűsz éve és nem hosszabb idő óta áll fönn, [és ezek a törekvések – K.K.Á.]⁵⁴ az első ottani püspök, Dionysius Novakovich ^(214v) halála után a számos fondorlat („Umtriebe”) és különböző előterjesztések („ungleiche Vorbildungen”) által, és egy a római katolikus vallásra és az államra egyformán rendkívül hátrányos szándékkal, a fent nevezett Cyrillovich majdhogynem kieroszakolt („beinahe erzwungenen”) kinevezése kapcsán újból felbukkantak. Cyrillovich ugyanakkor maga is elismerte egy írásbeli előterjesztése kapcsán, amelyet Erdélyből való visszajöveletekor önként adott át, hogy [ennek a püspökségnek – K.K.Á.] („dessen”) a betöltése kevésbé fontos.

Nevezett Cyrillovich püspök biztosítékot kapott kérése teljesítésére. Az e célból kezdeményezett tárgyalás megnyerte a görög rítusú nem unitus püspökök összegyűlt színódusának kívánt határozatát („Ausschlag”), amely a tudtára adott legfelsőbb előterjesztésre köteleességtudó alázattal rendelkezett, nevezett Cyrillovich püspököt ^(215r) áthelyezte a budai püspökségbe, az ilyen áthelyezési ügyekben a felségjog („Jus Majestaicum”) megőriztetett, és a dolgok így vezetett menete után a skizmatikus püspök ismét kihozatott Erdélyből. Mindez pedig az elmúlt hónapokban történt.

[(2do) Indokok az erdélyi nem unitus püspökség betöltése ellen]

Alig látta ez a sokszor említett Cyrillovich azon kívánságait beteljesedni, hogy a budai püspökségbe való átmenettel megszabadíttatik az Erdélyhez kötöttségtől, hogy rossz egészségi állapotára és az ottani megszokhatatlannak tűnő levegőre való hivatkozással visszatérhet ebből a számára kevésbé kelle-

⁵³ Csak azokat a mondatokat írtam ki belőle, ami az előző előterjesztésben, illetve gróf Blümenen következő véleményben nem található meg

⁵⁴ lásd HHStA StR P 38/1770 – a forrásgyűjteményben

mes országból, teljesen váratlanul tett egy javaslatot egy erdélyi nem unitus püspök kinevezésére, ^(215v) és nyomatékosan bizonyítani akarta ennek szükségességét. Hogy mennyire értetlenül fogadtam én ezt a fejleményt, Őfelsége kegyelmesen emlékezetébe veheti abból a múlt hónap 1-jén legalázatosabban átnyújtott, még mindig Őfelsége kezénél lévő előterjesztésből, amelyet gyorsabb betekintés végett most másolatban közlök.

Éppen amikor átnyújtottam ezt az előterjesztést, tette Őfelsége azt a szóbeli megnyilatkozást, hogy már nem léteznek Erdélyben a korábbi körülmények, és jelen időpontban a dolgok általános állása más megfontolásokat, illetve egy ezeknek megfelelő magatartást tesz szükségessé. Ekkor vettem észre, hogy éppen helytelen közbevetések („Einstreuungen” – beszórások) történtek, amelyek arra töreksenek, hogy ^(216r) Őfelsége legüdvösebb szándékait más utakra vigyék és zátonyra futtassák („Klippen”). Ezeknek az állítólag a nevezett nagyhercegség fejlesztését szolgáló, a magukban mégis közártalom („gemeinschädliche”) javaslatoknak pedig érezhető csapást kell szenvedniük, a rejtett rossz tanácsot alapos módon fel kell fedni, és lehetőség szerint el kell háritani a sötétség gyermekeitől elvárható más fondorlatok és aknamunkákat („Unterbauungen”).

A dolgok ezen állapotánál Erdély számára egy új skizmatikus püspök még jelen pillanatig elmaradt kinevezését úgy kell tekinteni, mint a különös isteni gondoskodás művét, és éppen ez akarja felkelteni az igazi vallási buzgalom hatékony mozgatását („Triebe”). Ezáltal a továbbra is a lehető legtávolabb kell tartani egy erdélyi skizmatikus püspök kinevezését, bármilyen indokkal töreksenek is azt kikényszeríteni.

Talán az alábbiak teljesen alátámasztják ezt a javaslatot.

[^(3tio) a fogarasi püspökség kettéosztásának szükségessége]

^(216v) Erdélyben az elhunyt Bajtay püspök tájékoztatásának megfelelően a latin rítusúak száma nem sokkal haladja meg a százezret. Ez körülbelül tizede a lakosságnak. Ha ehhez az unitus oláhokat az uniónál megtartjuk, és a többi nem unitust az unitus püspök az unióra vezeti (ami Major püspök kimutatása alapján számos esetben sikerült), akkor az ortodox katolikusok száma több mint a felét tenné ki az ottani lakosságnak. Ezzel ők sokkal nagyobb súlyhoz jutnának, ezáltal pedig sokkal nagyobb lendületet lehetne adni más, ^(233r) az ország fejlesztését szolgáló vállalkozásoknak is annál („zu des Landes Aufnahme gereichenden Unternehmungen”), mintha az ortodox katolikusok az eddigi korlátozott állapotban („Beschränkung”) maradnak, vagy olyan előter-

jesztések, amelyek mindössze túlzottan felismerhető módon célozzák az ő még további csökkentésüket, helyet kapnának.⁵⁵

Ahogy tehát az akatolikusok által a megosztottság tápláltatik az ortodoxok között, amely mindenkor lehetővé teszi, hogy a túlsúlyt megőrizték, és ezek ebből az elsődleges („vorzüglichen”) okból az unió létrejöttét („Zustandbildung”) mindenkor gátolják, és a legrejtettebb utakon azon igyekeznek, hogy kieszközöljék egy erdélyi skizmatikus püspök kinevezését, ezért az állam java szempontjából (zum besten des Staats”) szükséges, sőt égetően fontos, hogy minden erre irányuló törekvést valós fényben lehessen látni, és a tulajdonképpen viszonyokban megértve, ezeket mint helyteleneket lehessen elvetni.

A fentiek mérlegelése engem ahhoz a néhány évvel ezelőtti előterjesztéshez vezet vissza (ahogy Őfelsége még visszaemlékezni kegyeskedik), az unitus fogarasi püspökség Erdélyben több, mint 700 plébániával rendelkezik. Ezt a püspökséget ketté kellene osztani, és a második püspököt Erdély felső részén, nevezetesen pedig Beszterce városában kinevezni, amely javaslattal tudomásom szerint („dem Vernehmen nach”) maga a mostani fogarasi püspök, Major is egyetért.

Ha ennek a javaslatnak az elfogadását („Zustandbringung”) a körülmények valaha szükségessé teszik, úgy jelen időpont bizonyára a legalkalmasabb erre („höchste Nothwendigkeit”), minthogy egyrészt ismeretes, mennyire ragaszkodik a görög unitus és nem unitus nép egy püspökhöz, ^(234r) és hogy a legkisebb ügyekben is mennyire a püspökhöz szokott folyamodni, hogy emiatt az egész egyházmegye minden esetben közvetlenül a püspök által lelkesítettik („beseelet wird”). Mivel pedig másrésről Beszterce és a Radna-völgy ahhoz a korábban Moldvához tartozó („zu der Moldau besessene”) kerülettel határos, amely Erdély és Galícia között fekszik, és amelyet most Őfelsége csapatai szálltak meg, legjobb tudomásom szerint majdnem kizárólag nem unitus hitű lakosság található. Erre tekintettel, illetve arra, hogy a fogarasi püspökségtől oly meszsze eső területek szemmel láthatóan ki van téve annak a veszélynek, hogy az ennek az új kerületnek a lakosságával való naponkénti kapcsolat miatt az uniós ügyben („in dem Unions Geschäft”) megtévednek, így éppen ez a körülmény adja a legjobb ^(234v) alkalmat arra, hogy pontosan a nevezett besztercei vidéken egy püspökség alapításával még egy unitus püspök tudna ennek a megalapozott aggodalomnak ellene dolgozni („entgegenarbeiten”), és ennek visszas következményeit megfelelően megelőzni („vorzubauen”), más részről pedig jó lenne egy skizmatikus püspöknek a számos

⁵⁵ nagyon nehezen érthető mellékmondat: „oder Anträge, welche wohl gar auf derselben noch weitere Verminderung nur all zu kennbar abzielen statt finden solten”

okból a vallásra és államra legnagyobb mértékben gyümölcsöző távoltartását emiatt is fenntartani.

Egy második erdélyi unitus püspök kinevezése fent javasolt kinevezése emellett az ő tevékenységeik kölcsönös és észrevehetően ellenőrzése („Controlle”) is lesz. Az Erdélyben jelen pillanatban ténylegesen kinevezett Major unitus püspök apostoli buzgalma és meg nem szűnő fáradozása különböző^{235r} forrásból („verschiedentlich”) biztosítatik és dicsértetik, és magam részéről^(235r) sem akarok ennek ellentmondani, de ki tud az ő cselekedeteinek („Unternehmungen”) minden szempontból való teljes értékűségéért („für allseitige Vollgültigkeit”) jót állni? Hogyan lehet az ember egy olyan tartományban, amely lakóinak legnagyobb része arra törekszik, hogy a katolikus vallást továbbra is a jelenlegi nyomorúságosan korlátozott állapotában tartsa, biztos abban, hogy az összes és minden egyes dolog az igazi javaslatoknak megfelelően intéztetik el, ahol egy olyan fontos ügy, mint az unitusok lelki üdve egyetlen személyre van bízva.

Ha korábban, amikor az első skizmatikus exempt püspök Erdélybe kinevezetett, a divide et impera aszerint a mérték szerint kapott helyet, ahogy az elhunyt Nenadovich metropolita az ő egyházi joghatóságát Erdélyre is kiterjeszteni merészelt, úgy ez az alapelv a jelen körülmények között éppen úgy, sőt annál inkább kell, hogy előnyben részesíttessék, mivel ezáltal nemcsak nagyobb lesz a biztonsága annak, hogy az uniós ügyet a rendnek megfelelően kezelik és tárgyalják,^(235v) hanem megfelelő módon el lehet kerülni egy skizmatikus püspök újbóli kinevezésére irányuló törekvéseket.

Emellett noha a korábban Moldvához tartozó, újabban azonban a császári királyi csapatok által megszállt területben állítólag majdnem teljesen nem unitus hitű lakosok találhatóak, úgy kegyeskedjék Öfelsége ezeket az embereket pusztán a nevükben nem unitusoknak tekinteni, mint ahogyan ennek a népnek az unitus része éppen annyi tudomással bír a skizmáról, mint az unióról, mivel ez [a nép – „es”] a görög egyháziaktól bölcs megfontolás nélküli vak ösztön szerint függ, emiatt meghatározott szándék („Rucksicht”) nélkül vagy az unióra vagy a skizmára áll. Ez a nagyváradi területben, a húsz évvel ezelőtt oda küldött^(236r) vizsgálóbizottság a nagy számban jelenlévő aktáinak kimutatása szerint sokszorosan kipróbáltatott, és a Magyarországon található munkácsi és svidnici püspök éppúgy, mint a fent nevezett Major fogarasi unitus püspök saját tapasztalataiból erősítheti meg.

Ahol pedig a nem unitusokkal kapcsolatos dolog legnagyobb részét a korábban mutatott módon áll, ki akarná magára venni ilyen sok ezer lélek örök kárhazatáért a felelősséget azáltal, hogy nekik adott skizmatikus püspök által még jobban megerősíti őket örületükben („Irwahnn”)?

A legutóbb megüresedett munkácsi püspökség kapcsán javaslatba hozott Zsethei, aki az oláh nyelvet teljes mértékben bírja, aki az elhunyt munkácsi

püspök alatt több évig volt kinevezve mint annak püspöki helytartója („Vicariorum Episcopalis”) a fent nevezett beszercei és radnai kerülethez rendkívül közel eső máramarosi kerületben, ^(236v) mivel az ottani nép tulajdonságairól teljes ismerettel bír, alkalmas emeber lenne arra, hogy a fent javasolt módon unitus püspököknek neveztessek ki a fent nevezett Beszerce-vidékre.

[(4to) A beszercei unitus püspökség személyi feltételei és előrelátható költségei]

Az új püspökség alapításának költségei nem tennének ki sokat, a munkácsii püspök példájára a cathedraticum birtokbavétele (das Innbegif des Cathedralici) 5000 f-ot, a konzisztoriálisoké 200, illetve 300 f fizetést tenne ki. A legtöbbet a számukra Besztercén történő házvétel jelentené, amelyhez jönnének a templomok jönnének egy kispapok számára indított kis szemináriummal. Ezeket a költségeket az átmenetileg 80000 f-ra növekedett évi tizedjövedelmekből, esetleg még a Portugál Alap hozzájárulásával lehetne fedezni.

^(237r) Annál bátrabban adom be ezt a nem mértékadó („ohnzielsezlichen”) előterjesztést, és annál kevesebb tartózkodással nyújtom át legfelsőbb tekintésre és legkegyelmesebb tetszésre, mivel a vallás és az állam részéről itt jelenvaló mozgató okok („Bewegursachen”) különösen fontosak nekem, és az erre szükséges kiadásoknál sokkal nyomósabbaknak látszanak, minthogy ezek ennek a javaslatnak az elfogadását és kivitelezését vissza kellene, hogy tartásák. Erről meg vagyok győződve az Udvari Kamara elnökének, gróf Kollowrathnak általam jól ismert gondolkodásmódja alapján is, hogy ő a pénzügyek részéről soha nem támasztana akadályt az elé, hogy biztosítsa ennek az oly üdvös végcélnek a létrehozására megalapozásul szükséges kifizetéseket.

Mivel minden rend kötelességei éppen annyira gyökereznek a vallásban, mint ahogyan a vallás ugyanezen velejáró kötelességek pontos ^(237v) betartásából áll, így teljes bizalommal kell remélnem, hogy Őfelsége ezt a legalázatosabb véleményező előterjesztést nemcsak hogy a legkegyelmesebb módon fogadja, hanem Őfelsége eredendő kegyessége („Gottseeligkeit”) szerint kegyeskedik egy a javaslatra vezető döntést hozni.

MOL A98 7. csomó 226r–229v

Gróf Blümegein 1774. dec. 2-i notája⁵⁶ (részlet)

[Tárgy: gróf Koller fenti előterjesztéseinek véleményezése, javaslat az Erdélyi kancellária megkérdezésére]

⁵⁶ Az előző iratok véleményezése. Csak fontosabb gondolatait írtam ki

(229ⁿ) Gróf Koller hivatkozik néhány éve tett javaslatára a fogarasi püspökség kettéosztását illetően és megismétli azt. Erre a második erdélyi püspöki posztra gróf Koller a korábbi munkácsi püspök a beszercei kerületben lévő volt püspöki vikáriusát, Zsettheit javasolja, aki beszéli az oláh nyelvet, és bír minden szükséges tulajdonsággal.

Az előterjesztés figyelmet érdemel, van kapcsolat közte és Major püspök előterjesztése között, és valamilyen mértékben megerősíti egy új erdélyi püspökség felállításának szükségességét, de erről az előterjesztésről és főleg Zsethei személyéről meg kell hallgatni az Erdélyi Udvari Kancelláriát.

MOL A98 7. csomó 236r-v

Vélemény

Tárgy: Major püspök promemoriájáról, hogy mellette még két görög püspököt nevezzenek ki⁵⁷

Ezt az előterjesztést annak idején némileg önzőnek találtam, mivel ez út az érseki tisztéghez, másrésztől kevésbé tartom fontosnak, mivel az egész országban elterjedt katolikusoknak elég egy püspök. Másrészt az egymással ellenkező gondolkodásmód miatt („nach der unterschiedenen Gedenkungsart”), amely annyira jellemző az unitus egyháziakra, nem jó kettő vagy három egymástól független püspök, mert vetélkedésük miatt a rossz erkölcsű nép között botrányos tévelygések történnek ki.

A költségeket illetően a kimerült vallásalap jelen pillanatban semmit nem tud átvenni, mivel a plébániák és triviális iskolákra szánt kiadások úgy megnöttek, a kamarai bevételekről pedig annál inkább le kell mondani, mivel a Jézus Társaság felosztatása után bizonyára nem csekély összeget tesz ki az, hogy a jezsuiták korábbi feladatait valamilyen mértékben is pótolja („zu suppliren⁷¹)” (236v)

Szerény véleményem szerint nincs lényegi haszna egy második unitus püspök kinevezésének, mivel ez sem tudja egyedül ügyes archidiakónusok és plébánosok segítségével nélkül a rábizott kerületet felügyelni. Azért Csereit meghallgatnám a november 24-i előterjesztés kivonatáról, Kollonichcsal pedig közölném ezt azzal a megbízással, hogy Erdélybe való megérkezése után az esedékes vizitáció alkalmával az unitus nép számáról és az archidiakónusok és más ezekkel összefüggő körülményekről kérjen információt, majd tegye meg erről a kérdésről részletes jelentését

⁵⁷ dátumozás és aláírás nélkül

A tördelést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősége végezte
WordPerfect 8 kiadványszerkesztő programmal.

Készítette a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30–34.
<http://www.jate.u-szeged.hu/jatepress/>

Felelős kiadó: Pándi Lajos egyetemi docens
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő
Méret: A/5, példányszám: 300, munkaszám: 15/2003.

1996

26. A jeruzsálemi Szent János Lovagrend regulája. [Homonnai Sarolta, Hunyadi Zsolt]
27. Az amerikai alkotmányozási vita: a föderalisták írásából (1787–1788). [Berkes Tímea]
28. Források a németek Szovjetunióba történő kitelepítéséről Közép-Kelet-Európából (1945–1953). [Köteles Péter]
29. Turgot: Levelek a toleranciáról. [Balázs Péter]

1997

30. Európai nemzeti kisebbségek kongresszusainak határozatai (1925–1937). [Eiler Ferenc]
31. Vikingek az angolszász krónikában. [Rimaszombati Károly] (*elfogyott*)
32. Gildas: Britannia romlásáról. [Novák Veronika] (*elfogyott*)

1998

33. AZ 1904-es szerb–bolgár szerződés. [Horváth Krisztián]
34. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Jójiárt Júlia, Varga Vanda Éva] (a 18. sz. utánnyomása + színes melléklet)
35. Szultáni fermán a Bolgár exarchátus megalapításáról. (1870. febr. 28.). [Horváth Krisztián]
36. A fiatal Napóleon írásai Korzikáról. [Jókai Rita]
37. Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében. [Bagi Zoltán Péter, Szász Géza]
38. Ausztria határai (Saint-Germain 1919. szept. 10.). [Eveli Péter, Dobos Erzsébet]
39. Tervezet a kereszténység leendő békéjéről (Podjebrád-béketervezet, 1464). [Karát Tamás]
40. Törvény Skócia lefegyverzéséről (1746). [Fejér Ingrid]

1999

41. Az 1902-es orosz–bolgár katonai konvenció. [Horváth Krisztián]
42. Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből. [Nótári Tamás]
43. Marcus Tullius Cicero M. Caelius védelmében mondott beszéde. [Nótári Tamás]

2000

44. „A Népszövetség halála”. Dokumentumok az olasz–ctióp konfliktus történetéből (1935–1936). [Szélinger Balázs]
45. A szudétánémet kérdés a második világháborúban (Edvard Beneš és Wenzel Jaksch levelezése 1939–1943). [Kasza Péter]
46. Načertanije (A szerb nemzeti és külpolitika titkos dokumentuma, 1844). [Szajcsán Éva]
47. Juan Donoso Cortés: Értekezések. [Bán Mónika]
48. Napóleon trianoni dekrétuma az Illír Tartományok megszervezéséről. (1809. dec. 25.) [Pándi Eszter]
49. Dokumentumok az 1911–1912-es olasz–török háborúból. [Horváth Krisztián]

2001

50. Mary Rowlandson fogságának és szabadulásának elbeszélése. [Zámbó Ildikó]
51. Marcus Tullius Cicero Q. Ligarius érdekében mondott beszéde. [Nótári Tamás]
52. Békesszerződés az Egyesült Államok és Mexikó között (1848). [Kökény Andrea]
53. Navigatio Sancti Brendani Abbatis * Szt. Brendan apát tengeri utazása. [Majorossy Judit]

2002

54. Az 1930-as görög–török barátsági és semlegességi szerződés. [Balogh Ádám]
55. John F. Kennedy és Nyikita Sz. Hruscsov levelezése a kubai rakétaválság alatt. [Simon Ágnes, Simon Eszter]
56. Korzika 1755-ös és 1794-es alkotmánya. [Tandori Mária]
57. Jugoszlávia külpolitikai dilemmája 1940-ben. [Tóth-Szenesi Attila, Szajcsán Éva]
58. Állam – Szent Unió – Skizma. [Kovács Kálmán Árpád]

Megrendelhetők (ára: 250.- Ft [a 34. szám: 500.- Ft] + postaköltség):
Pándi Lajos, SZTE BTK Történelmi Intézet, 6722 Szeged, Egyetem u. 2.;
(62) 544-464; pandi@hist.u-szeged.hu